

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de handelswetenschappen

Masterthesis

De impact van overheidssteun en veerkracht op de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector

Sofie Vanbockryck

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de handelswetenschappen, afstudeerrichting ondernemerschap en management

PROMOTOR :

dr. Robin DEMAN

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be

Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2022
2023

Faculteit Bedrijfseconomische Wetenschappen

master in de handelswetenschappen

Masterthesis

De impact van overheidssteun en veerkracht op de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector

Sofie Vanbockryck

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de handelswetenschappen, afstudeerrichting ondernemerschap en management

PROMOTOR :

dr. Robin DEMAN

Woord vooraf

Beste lezer,

Met trots presenteer ik u mijn masterproef die ik heb geschreven in het kader van mijn masteropleiding handelswetenschappen met afstudeerrichting ondernemerschap en management. In deze masterproef heb ik onderzocht wat de bijdrage van overheidssteun en veerkracht is op het mentaal welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector tijdens de COVID-19-pandemie. De COVID-19-crisis heeft namelijk de wereld op zijn kop gezet en een grote impact gehad op de economie en het dagelijks leven van ondernemers. Binnen dit onderzoek wordt er dan ook gekeken naar hoe ondernemers met deze onzekere situatie omgaan en of factoren zoals overheidssteun en veerkracht het mentale welzijn beïnvloeden.

Dit onderzoek was niet tot stand gekomen zonder de hulp van bepaalde mensen. Ik wil dan ook allereerst graag mijn promotor bedanken, dr. Robin Deman, voor zijn waardevolle begeleiding en ondersteuning tijdens het proces. Hij stond altijd klaar om mijn vragen te beantwoorden en de nodige feedback te geven. Dankzij zijn expertise heb ik dan ook mijn onderzoek naar een hoger niveau kunnen tillen.

Daarnaast zou ik ook graag mijn respondenten willen bedanken voor hun deelname aangezien ik zonder hun responsen dit onderzoek niet had kunnen uitvoeren. Verder wil ik ook nog even kort mijn familie en lieve vrienden bedanken die mij altijd gesteund hebben tijdens mijn opleiding. Hun aanmoediging en steun hebben me geholpen bij het schrijven van dit onderzoek.

Tot slot hoop ik dat mijn onderzoek een bijdrage kan leveren aan beleidsmakers om zo effectievere maatregelen te nemen ter ondersteuning van het mentale welzijn van ondernemers in periodes van crisissen.

Ik wens u veel leesplezier!

Sofie Vanbockryck

Juni, 2023

Samenvatting

De wereldwijde COVID-19-crisis heeft een zware impact gehad op de economie. Met name de horeca- en cateringsector hebben ernstig geleden onder de gevolgen van deze crisis. Maatregelen zoals verplichte sluitingen, capaciteitsbeperkingen en sociale afstandsregels hebben geleid tot aanzienlijke financiële verliezen en operationele uitdagingen voor ondernemers in deze sector. Bovendien werden ondernemers geconfronteerd met zorgen over het behoud van personeel, het aanpassen aan de opgelegde maatregelen en de levensvatbaarheid van hun bedrijven. Deze verstoringen hebben echter niet alleen materiële gevolgen gehad, maar ook aanzienlijke effecten op het mentaal welzijn van getroffen ondernemers. Academische literatuur suggereert dat ondernemers tijdens de COVID-19-crisis vaak te maken kregen met stress en angst als gevolg van de onzekere toekomst. Om de economische malaise voor een stuk te counteren hebben de verschillende overheden van ons land de voorbije jaren een resem steunmaatregelen geïmplementeerd. Deze masterproef richt zich op het onderzoeken van de effecten van deze overheidssteun op het mentale welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector. Daarnaast wordt onderzocht of ondernemers veerkrachtig waren en of dit hun mentaal welzijn positief stimuleerden. Veerkracht is namelijk het vermogen om zich aan te passen en positief te reageren op ongunstige situaties.

Om inzicht te verkrijgen in de impact van overheidssteun en veerkracht op het mentale welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector, is er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Er werden acht semigestructureerde interviews afgenomen om de benodigde gegevens te verzamelen. De grounded theory-methode werd vervolgens toegepast om de data te analyseren en te categoriseren. Hierdoor zijn er verschillende codes ontstaan die de bouwstenen vormen van dit onderzoek.

Uit het onderzoek blijkt dat ondernemers in de horeca- en cateringsector daadwerkelijk geconfronteerd werden met verschillende uitdagingen als gevolg van de COVID-19-crisis. Zij werden verplicht om hun bedrijfsactiviteiten stop te zetten en waren enkel in staat om afhaaldiensten aan te bieden. Deze aangepaste bedrijfsvoering bleek echter minder rendabel te zijn dan hun gebruikelijke verdienmodel, terwijl de vaste kosten onverminderd doorliepen. Bovendien moesten ondernemers tijdens de COVID-19-crisis aanzienlijke hoeveelheden voorraden weggooien, wat eveneens onverwachte kosten met zich meebracht. Daarnaast ondervonden ondernemers dat hun personeel gewend raakte aan het langdurig thuiszitten, waardoor het moeilijker werd om hen te motiveren om weer aan het werk te gaan. Volgens de academische literatuur heeft de COVID-19-crisis bij veel ondernemers gevoelens van angst en stress teweeggebracht.

De resultaten van deze kwalitatieve studie nuanceren dit voor een stuk. In de aanvangsperiode van de COVID-19-crisis ondervonden ondernemers weliswaar angst als gevolg van de heersende onzekerheid, en sommigen ervaarden financiële stress omdat er nog geen overheidssteun beschikbaar was. Deze factoren droegen bij aan het negatief welzijn. Desalniettemin toonden ondernemers veerkracht door proactief maatregelen te nemen om zich aan te passen aan de uitdagingen die voortkwamen uit de COVID-19-crisis. Verscheidene ondernemers implementeerden innovatieve afhaalconcepten, terwijl anderen ervoor kozen om renovaties door te voeren of hun klantenbestand uit te breiden door te netwerken. Hierdoor bleven ondernemers creatief bezig en hadden ze minder tijd om zich te laten beïnvloeden door zorgen en angsten. Ondernemers hebben

zichzelf dus op veerkrachtige wijze gepositioneerd en getracht de situatie naar hun hand te zetten. Dit proces van aanpassing en het ontplooiën van creativiteit heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van hun persoonlijke groei en een beter vermogen om met de omgeving om te gaan, wat op zijn beurt het eudaimonisch welzijn heeft vergroot en het positieve welzijn heeft gestimuleerd.

De stresservaring van ondernemers vertoonde schommelingen gedurende de COVID-19-crisis. Wat betreft de financiële stress bleef deze eerder beperkt. Dit kan worden toegeschreven aan diverse factoren. In de eerste plaats beschikten veel ondernemers reeds over een solide eigen vermogen, wat als een buffer fungeerde. Bovendien waren veel ondernemers eigenaar van hun bedrijfspand, waardoor zij gevrijwaard waren van hoge huurkosten. Deze aspecten boden een financiële veerkracht en de mogelijkheid om terug te vallen op beschikbare middelen. Daarnaast ontvingen ondernemers overheidssteun ter ondersteuning van hun dagelijkse levensbehoeften. Specifiek kregen zelfstandige horecaondernemers een vervangingsinkomen aangeboden, en waren er steunmaatregelen gericht op het dekken van zakelijke kosten, zoals huur. Bovendien konden personeelsleden worden geplaatst op tijdelijke werkloosheid, wat resulteerde in het wegvallen van loonkosten voor ondernemers. Deze financiële ondersteuningsmaatregelen hebben aanzienlijk bijgedragen aan het verlichten van de financiële druk bij ondernemers. Het feit dat zij financieel gesteund werden, stelde hen in staat om de COVID-19-crisis op een positieve wijze te ervaren. Ondernemers moesten namelijk aanzienlijk minder werken dan voorheen, waardoor zij konden genieten van welverdiende rust en tevens meer tijd hadden om zich te richten op hun gezin en vrienden. Dit resulteerde in gevoelens van geluk, wat het positief welzijn stimuleerde.

Daarnaast erkenden ondernemers dat zij stress ervaarden als gevolg van de voortdurende veranderingen in hun bedrijfsvoering tijdens de COVID-19-crisis. Na een bepaalde periode kregen zij toestemming om hun activiteiten te hervatten, zij het onder strikte voorwaarden. Deze maatregelen werden echter voortduren aangepast, wat door veel ondernemers als een bron van ongemak werd ervaren. Dit resulteerde in een gevoel van ontmoediging bij sommige ondernemers, die begonnen na te denken over mogelijke stopzetting van hun bedrijfsactiviteiten. Het is echter belangrijk op te merken dat geen enkele respondent in deze kwalitatieve studie daadwerkelijk tot dit uiterste punt is gekomen, grotendeels dankzij de significante steun die zij ontvingen van vrienden, familie, collega's en zelfs klanten. Deze vormen van sociale steun hebben hen geholpen tijdens deze moeilijke periode en hebben bijgedragen aan een gevoel van voldoening, wat op zijn beurt het positieve welzijn heeft bevorderd.

Dit onderzoek levert inzichten op met betrekking tot het nut van overheidssteunbeleid tijdens de COVID-19-crisis. Het toont aan dat dergelijke steunmaatregelen ondernemers hebben bijgestaan gedurende deze uitdagende periode. Bovendien heeft het onderzoek aangetoond dat veerkrachtig reageren positieve effecten heeft en bijdraagt aan persoonlijke groei. Hierdoor zijn ondernemers in staat om nieuwe mogelijkheden te ontdekken en worden hun ondernemerscapaciteiten gestimuleerd. Deze inzichten benadrukken het belang van veerkracht en externe ondersteuning bij het omgaan met uitdagende situaties en kunnen dienen als waardevolle input voor beleidsmakers en ondernemers in de toekomst.

Binnen dit onderzoek zijn er ook een aantal beperkingen waar rekening mee gehouden moet worden. Deze beperkingen omvatten het gebruik van zelfrapportage, wat kan leiden tot vertekening van de

resultaten. Daarnaast is er ook een beperkte steekproefomvang en geografische focus, waardoor de generaliseerbaarheid van de bevindingen beperkt is. Ook kan het herinneringsvermogen van de respondenten enige onnauwkeurigheden in de gegevens veroorzaken.

Aanbevolen wordt voor verder onderzoek te verrichten naar de factoren die veerkracht beïnvloeden, waaronder persoonlijke eigenschappen, sociale steun, copingmechanismen, mindset en aanpassingsvermogen. Longitudinaal onderzoek kan de langetermijneffecten van de COVID-19-crisis op het mentale welzijn van ondernemers onderzoeken. Daarnaast kan het relevant zijn om de effecten van de energiecrisis te bestuderen op het mentaal welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector. Ten slotte kunnen de bevindingen dienen als input voor het optimaliseren van toekomstige steunmaatregelen, waarbij geoptimaliseerde communicatie volgens respondenten kan bijdragen aan een effectieve implementatie. Het benutten van deze inzichten kan bijdragen aan het bevorderen van veerkracht, duurzaamheid en succes van ondernemers in uitdagende en onzekere tijden.

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	1
Samenvatting.....	2
Inhoudsopgave	5
1. Inleiding.....	6
2. Literatuurstudie	7
2.1 Mentaal welzijn.....	7
2.1.2 Het belang van mentaal welzijn bij ondernemers.....	11
2.1.3. Effecten van COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers.....	12
2.2 Veerkracht en copingstrategieën	13
2.3 Steunmaatregelen van de overheid	14
2.3.1 Nood aan steunmaatregelen in crisistijden	14
2.3.2 Steunmaatregelen in België	15
2.3.3 Kanttekening van steunmaatregelen	16
2.4 De impact op de voedselindustrie.....	18
2.4.1 Wat is de voedselindustrie?	18
2.4.2 De effecten van de COVID-19-crisis op de voedingsindustrie	19
2.4.3 De stijgende opkomst van e-commerce in de voedingsindustrie door de COVID-19-crisis..	21
2.5 Conceptueel kader van het onderzoek.....	22
3 Methodologie	24
3.1 Onderzoeksmethode	24
3.2 Dataverzameling.....	24
3.3 Data-analyse	27
4. Resultaten.....	30
4.1 Effecten van de COVID-19-crisis op horeca- en cateringbedrijven.....	30
4.2 Effecten van COVID-19-crisis op het mentaal welzijn.....	34
4.3 De ontvangen steunmaatregelen van de overheid	38
4.4 Effecten van veerkracht op het mentaal welzijn	43
Discussie.....	45
Beperkingen	47
Aanbevelingen voor verder onderzoek.....	47
Conclusie	49
Literatuurlijst	50

1. Inleiding

De uitbraak van de COVID-19-pandemie heeft wereldwijd enorme sociale en economische gevolgen gehad. De voedingsindustrie is een van de sectoren die aanzienlijk getroffen is door deze crisis. Zo kampten in 2021 één op drie bedrijven in deze sector met liquiditeitsproblemen (FEVIA, 2021). De COVID-19-crisis en de bijkomende veiligheidsmaatregelen zorgden voor verstoringen in toeleveringsketen, veranderende consumentenvoorkeuren en sluitingen van horecazaken. Ondernemers in de voedingsindustrie kregen hierdoor te maken met diverse uitdagingen zoals verminderende omzet, personeelsbeperkingen en operationele belemmeringen, wat mogelijk kan leiden tot negatieve gevolgen op hun mentaal welzijn.

Het mentaal welzijn van ondernemers is een belangrijke factor om te bestuderen aangezien ondernemers een cruciale rol spelen in het creëren van werkgelegenheid en economische groei. Diverse studies hebben reeds aangetoond dat ondernemers te maken hadden met verhoogde niveaus van stress, angst, depressie en andere mentale welzijnsproblemen als gevolg van de uitdagende omstandigheden van de COVID-19-pandemie (Brooks et al., 2020; Xu & Jia 2022).

De overheden van ons land hebben echter wel diverse steunmaatregelen geïmplementeerd om de ondernemers te steunen tijdens de COVID-19-crisis. Deze steunmaatregelen kunnen variëren van financiële hulp tot regelgevingsflexibiliteit en kunnen gezien worden als een mogelijk beschermende factor voor het mentaal welzijn van ondernemers (Belghitar et al., 2022). Het is dan wel van belang om te onderzoeken hoe deze maatregelen van invloed kunnen zijn op het mentaal welzijn. Daarnaast suggereert de literatuur dat veerkracht ook een belangrijke rol kan spelen bij het bevorderen van het mentaal welzijn tijdens de COVID-19 crisis (Liu et al., 2020). Veerkracht is een psychologische hulpbron wat verwijst naar het vermogen om te kunnen herstellen van tegenslagen en stressvolle situaties. Veerkrachtige ondernemers zouden dan beter in staat kunnen zijn om psychische problemen te voorkomen of verminderen (Liu et al., 2020).

Hoewel er dus al enige literatuur bestaat over de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers, is er echter nog maar beperkte kennis over de rol van veerkracht en overheidssteun op dit gebied. Toch is het belangrijk om meer inzicht te krijgen in de interactie tussen deze factoren om zo een beter begrip te ontwikkelen over de impact van de COVID-19-pandemie op het mentaal welzijn van ondernemers.

Het doel van deze masterproef is dan ook om de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers te onderzoeken en de rol van veerkracht en overheidssteun hier mee in te analyseren. De resultaten van dit onderzoek bieden waardevolle inzichten voor beleidsmakers, ondernemersorganisaties en andere belanghebbenden bij het ontwikkelen van effectievere steunmaatregelen en interventies om het mentale welzijn van ondernemers te bevorderen. Het begrijpen van de effecten en de rol van veerkracht en steunmaatregelen kan namelijk bijdragen aan het ontwikkelen van strategieën om ondernemers te ondersteunen in het omgaan met mentale gezondheidsuitdagingen in tijden van crisissen.

2. Literatuurstudie

2.1 Mentaal welzijn

Mentaal welzijn is een element dat deel uitmaakt van een bloeiend en bevredigend leven. Het is verbonden met het vermogen van mensen om te willen werken, positieve relaties te willen onderhouden en positieve emoties te willen ervaren (Wiklund et al., 2019). Personen die zich mentaal goed voelen, ontplooiën beter hun talenten, werken productiever en kunnen beter omgaan met stress en tegenslagen. Echter is het een uitdaging in de literatuur om welzijn te definiëren. Binnen dit onderzoek wordt er beroep gedaan op de definities en begrippen van Stephan et al. (2022) omdat deze het beste aansluiten bij de onderzoeksvraag.

Mentaal welzijn moet als een multidimensionaal begrip worden gezien. Er kan namelijk een onderscheid gemaakt worden tussen positief en negatief welzijn. Het is dan ook belangrijk om beide aspecten mee te integreren wanneer het welzijn van een individu gemeten wordt om te vermijden dat je een vertekend beeld krijgt.

Positief welzijn bestaat uit drie componenten namelijk cognitief welzijn, positief affectief welzijn en eudaimonisch welzijn. Cognitief welzijn kan gemeten worden door maatstaven die betrekking hebben op levens- en werktevredenheid van individuen. Deze maatstaven weerspiegelen de individuele evaluaties van het leven en het werk. Onderzoekers stellen daarbij de vragen: "hoe tevreden bent u met uw werk?" of "hoe tevreden bent u momenteel met uw leven?" (Stephan et al., 2022). Er wordt eigenlijk een afweging gemaakt tussen de goede en slechte kanten van het leven om zo vervolgens de algemene tevredenheid van het leven van het individu te bepalen.

Het tweede element van positief welzijn is het positief affectief welzijn. Dit element is gebaseerd op de beoordeling van gevoelens en stemmingen. In het onderzoek van Stephan et al. (2022) wordt er vooral gekeken naar hoe vrolijk, kalm en gelukkig het individu is. Deze gevoelens kunnen makkelijk achterhaald worden door vragen te stellen zoals "Hoe vrolijk voelde u zich vandaag?". Gevoelens en stemmingen zoals vrolijkheid en geluk zijn emoties die het mentale welzijn van een individu sterker maakt waardoor de persoon zich beter kan ontplooiën in de gemeenschap (Stephan et al., 2022).

Bovenstaande elementen omvatten het hedonistisch welzijn waarbij er vooral gefocust wordt op de tevredenheid van het leven en de positieve emoties. Onderzoekers richten zich te eenzijdig op het hedonistisch welzijn. Er moet namelijk ook rekening gehouden worden met het laatste element namelijk het eudaimonisch welzijn. Dit is een element dat bijzonder relevant kan zijn voor ondernemende bezigheden (Ryff, 2019). Dit element kijkt naar het psychologisch functioneren van het individu. Het verwijst naar ervaringen zoals zelfrealisatie en zingeving (Stephan et al., 2022). Individuen worden namelijk gelukkig wanneer ze hun eigen talenten kunnen ontwikkelen.

Om een beeld te krijgen van het eudaimonisch welzijn heeft onderzoeker Ryff (2019) een model opgesteld met zes dimensies die kijken naar hoe individuen reageren op dagelijkse uitdagingen, er van leren en de betekenis van het leven verrijken. De zes dimensies zijn als volgt:

- **Autonomie:** De mogelijkheid van de persoon om zelf beslissingen te kunnen nemen zonder daarbij afhankelijk te zijn van anderen.

- **Omgevingsmeesterschap:** Het vermogen om te reageren op de omgeving.

- **Persoonlijke groei:** Het vermogen om in staat te zijn om vooruit te komen in het leven met de capaciteiten die je hebt. Je hebt als individu het vermogen om het beste te maken van de situatie met je eigen talenten en bekwaamheden.

- **Positieve relaties met andere:** Het vermogen om betekenisvolle relaties met andere te ontwikkelen die gebaseerd zijn op liefde en empathie.

- **Doel in het leven:** Het vermogen om als individu doelen en dromen op te bouwen die tot acties leiden. Het betekent ook dat je betekenis kan geven aan het verleden, heden en de toekomst.

- **Zelfaanvaarding:** Het vermogen om jezelf te accepteren zoals je bent, inclusief je tekortkomingen.

Het negatief welzijn bevat twee elementen. Het eerste element is het negatief affectief welzijn. Net zoals bij het positief affectief welzijn gaat dit element over de beoordeling van gevoelens en stemmingen maar ligt hier de focus op negatieve gevoelens zoals angst en verdriet (Stephan et al., 2022). Om dit soort emoties op te sporen kunnen er vragen gesteld worden zoals "Wanneer heeft u zich voor het laatst verdrietig gevoeld en in welke mate?". Angst en verdriet zijn emoties die ervoor zorgen dat individuen gaan piekeren en leiden tot slechtere nachtrust waardoor men vermoeid raakt. Dit zorgt op lange termijn voor minder werkplezier en zelfs psychische problemen (Stephan et al., 2022).

Het tweede negatief welzijnelement heeft te maken met psychische problemen. Deze ontstaan onder andere door blootstelling aan stressoren zoals hoge werkeisen die in de loop van de tijd een tol eisen op het lichaam (Stephan et al., 2022). Uit een onderzoek van UNIZO (2021) blijkt dat het slechter gaat met de stress van Belgische zelfstandigen. Enerzijds heb je als zelfstandige een portie gezonde stress nodig zodat je beter kan functioneren maar anderzijds mag je niet te overspannen raken aangezien dit kan leiden tot een burn-out (Stephan et al., 2022). Tegenwoordig ervaren zelfstandigen nu meer stress dan voor de COVID-19-periode. Stress ontstaat door financiële problemen, de organisatie van het werk en disputen met leveranciers, klanten en medewerkers (UNIZO, 2021).

Het onderzoek van Stephan et al. (2022) definieert niet enkel mentaal welzijn maar onderzoekt ook het verschil van mentaal welzijn tussen zelfstandige ondernemers en werknemers in loondienst. Deze relatie wordt in twee afzonderlijke argumentatielijnen onderzocht. De eerste regel suggereert dat ondernemers meer welzijn zullen ervaren dan werknemers in loondienst aangezien ze genieten van een hogere mate van autonomie en onafhankelijkheid. De andere regel stelt dat ondernemerschap hogere welzijnskosten met zich meebrengt omdat bepaalde stressoren, zoals onzekerheid en werkdruk, in hogere mate aanwezig zijn dan bij organisatorische tewerkstellingen (Stephan et al., 2022).

Om dan specifiek de relatie tussen mentaal welzijn en zelfstandige ondernemers te kunnen formuleren moet er zowel een focus zijn op positief als negatief welzijn. Er wordt in het onderzoek van Stephan (2022) geconcludeerd dat ondernemend werk, in tegenstelling tot het werk van het gros van de werknemers, gekenmerkt wordt door zowel hoge niveaus van welzijnsmiddelen als stressfactoren. Dit betekent dat er zowel een hoog positief als hoog negatief welzijn zal plaatsvinden. Zoals vermeld hebben ondernemers meer autonomie dan werknemers waardoor ze meer voldoening ondervinden in hun werk wat dan gepaard gaat met positieve affectieve ervaringen en eudaimonisch welzijn. Maar dit kan ook leiden tot meer negatieve affectieve ervaringen en gezondheidsproblemen aangezien ondernemers vaak een hoge werkdruk en onzekerheid ondervinden. Ze ondervinden namelijk tegenslagen die stress en angst ontwikkelen. Werknemers daarentegen zullen deze ervaringen nooit ondervinden met dezelfde intensiteit aangezien, in tegenstelling tot zelfstandige ondernemers, niet hun privékapitaal op het spel staat. Daarnaast hebben werknemers ook een groter sociaal vangnet (bijv. werkloosheidskering) waardoor ze tegenslagen met een mindere intensiteit zullen ervaren. (Stephan et al., 2022).

Verder is er ook nog een ander element die een invloed kan hebben op het mentale welzijn van zelfstandige ondernemers. Er moet namelijk ook rekening gehouden worden met de regulering van een land. Een complexe regelgeving zorgt voor extra kopzorgen aangezien ondernemers meer tijd moeten besteden aan bureaucratie of moeten investeren in externe consultancy. Wanneer de regelgeving uitgebreid en inefficiënt is, bemoeilijkt het de zakelijke transacties waardoor handelingen beperkt worden. Dit zal dan het positieve welzijn van ondernemers onderdrukken en hun negatieve welzijn vergroten (Stephan et al., 2022). Maar wanneer er wel een efficiënte regelgeving is, kan het de transactiekosten in de markt verlagen en eventueel nieuwe zakelijke kansen creëren. Het voorzien van steunmaatregelen voor zelfstandigen kan ook een meerwaarde zijn tijdens de COVID-19-crisis om zo financiële moeilijkheden bij bedrijven bij te sturen. Hierdoor krijgen zelfstandige ondernemers meer ademruimte wat een positief effect kan hebben op hun mentale gezondheid. Daarnaast ervaren ze dan ook minder financiële druk waardoor zelfstandige minder stress ondervinden (Stephan et al., 2022).

Stress

In onzekere tijden zoals de COVID-19-pandemie ervaren ondernemers veel soorten emoties. In de praktijk komt er vooral veel stress bij kijken wat een negatieve invloed zal hebben op het mentale welzijn (Cubbon et al., 2021). Stress kan namelijk gezien worden als een oorzaak van psychische problemen (Stephan et al., 2022). Het begrip stress kan gedefinieerd worden als "een bepaalde relatie tussen de persoon en de omgeving die door de persoon wordt beoordeeld als een belasting of overschrijding van zijn of haar capaciteiten en een gevaar is voor zijn of haar welzijn" (Torrès et al., 2022).

Er kunnen drie belangrijke bronnen van stress geïdentificeerd worden bij ondernemers: (1). rolgerelateerde stress die verwijst naar de verschillende rolstressoren die ondernemers ervaren zoals rolambigüiteit en roloverbelasting, (2). de stress in verband met bedrijfsvoering wat verwijst naar de werkgerelateerde verantwoordelijkheden zoals een hoge werkdruk en (3). de algemene levensstress die ondernemers ervaren buiten hun werkomgeving (Torrès et al., 2022). Denk bijvoorbeeld aan gebeurtenissen zoals conflicten met het gezin of met een partner.

Rolgerelateerde stress

Rolgerelateerde stress verhoogt in tijden van onzekerheid. Onderzoek van Torrès et al. (2022) suggereert dat ondernemers tijdens COVID-19 rolambiguïteit ervaarden. Rolambiguïteit ontstaat wanneer er onvolledige of onduidelijke informatie is over hetgeen wat er van jou verwacht wordt. Die informatie is daarentegen wel belangrijk om jouw werk goed te kunnen uitvoeren. Een CEO zal meerdere functies vervullen binnen zijn organisatie. Echter door de onzekere tijden van afgelopen jaren was het moeilijk om als ondernemer zijn of haar functies te vervullen omdat er niet de juiste informatie beschikbaar was (Torrès et al., 2022). Daarnaast ervaarden ook veel ondernemers een andere vorm van rolstress namelijk roloverbelasting (Torrès et al., 2022). Dit ontstaat wanneer de ondernemer de taken niet kan uitvoeren omdat hij of zij over onvoldoende vaardigheden, competenties en tijd beschikt. Ondernemers hadden ook het gevoel dat er te veel werk moest uitgevoerd worden binnen een bepaalde periode waardoor hun stress alleen maar toenam (Torrès et al., 2022).

Stress rond bedrijfsvoering

De stress in verband met bedrijfsvoering kan verklaard worden aan de hand van het *job-demand-control (JD-R) model*. "Het model veronderstelt dat hoge werkeisen (job demands) leiden tot stressreacties en ongezondheid (uitputtingsproces), terwijl het beschikken over veel energiebronnen (job resources) leidt tot hogere motivatie en productiviteit" (Schaufeli & Taris, 2013). Werkeisen moeten niet altijd als stressvol worden beschouwd. Dat zijn ze enkel wanneer de inspanningen om aan de eisen te voldoen te hoog zijn. De energiebronnen (job resources) kunnen die inspanningen ondersteunen of vergemakkelijken. Voorbeelden van energiebronnen zijn onder andere feedback krijgen, pauzes nemen en sociale steun.

Het JD-R model wijst op twee processen die een rol spelen bij het ontstaan van stress rond bedrijfsvoering. Allereerst verklaart het model dat er additionele inspanningen geleverd moeten worden wanneer er sprake is van hoge werkeisen om zo de arbeidsprestatie op peil te houden (Schaufeli & Taris, 2013). Maar werken onder hoge druk vereist extra energie wat leidt tot lichamelijke kosten zoals vermoeidheid. Ten tweede kan een gebrek aan energiebronnen ervoor zorgen dat bepaalde werkdoelen niet behaald worden. Bij hoge werkdruk is er nood aan pauzes, maar als deze niet genomen kunnen worden, zal dat leiden tot uitputting waardoor de volgende werkeisen niet voldaan kunnen worden. Wanneer er een aanwezigheid is van werkeisen en een afwezigheid van energiebronnen kan dit leiden tot bepaalde gezondheidsklachten. Dit proces dat bedreigend is voor de gezondheid wordt ook wel het uitputtingsproces genoemd (Schaufeli & Taris, 2013).

Maar het kan ook een omgekeerd proces zijn, namelijk een motivationeel proces wanneer er wel energiebronnen aanwezig zijn zoals voldoende pauzes of sociale steun. Volgens Schaufeli & Taris (2013) bevordert een werkomgeving met veel energiebronnen de bereidheid om zich in te spannen en zijn werk wel goed te doen. Enerzijds zorgen die energiebronnen voor een extrinsieke motivationele rol aangezien ze de bereidheid vergroten om compensatoire inspanning te leveren waardoor er meer werkdoelen bereikt worden. Anderzijds zorgen die energiebronnen ook voor een intrinsieke motivationele rol (Schaufeli & Taris, 2013). Energiebronnen zoals sociale steun en

positieve feedback zorgen ervoor dat de menselijke basisbehoeften autonomie, verbondenheid en competentie bevredigd worden. Dat zorgt ervoor dat werkgevers intrinsiek gemotiveerd worden en dus beter zullen presteren (Schaufeli & Taris, 2013).

Algemene levensstress

Stress bij ondernemers komt ook vaak voor door een onevenwicht tussen de eisen van het werk en het gezin. Conflicten omtrent werk en gezin leiden vaak tot slechtere interacties op het werk. Gezinsconflicten creëren namelijk stressoren die invloed hebben op het mentaal welzijn van individuen waardoor ze minder goed presteren (Ahmed et al., 2022). Ook het risico om besmet te raken met COVID-19 bracht een bepaalde stress met zich mee omdat dit gepaard ging met gezondheidsrisico's en concrete maatregelen zoals quarantaine (inperken van fysiek sociaal contact) en testing. Hierdoor konden ondernemers niet aanwezig zijn in hun organisatie wat als bron van stress gezien kon worden aangezien ze minder controle en gezag konden uitoefenen (Torrès et al., 2022). Daarnaast konden ze door die maatregelen ook minder productief zijn en gingen veel ondernemers piekeren over de toekomst (Torrès et al., 2022). Echter doorprikt Kuckertz & Brändle (2021) deze gedachte. Zij suggereren namelijk dat lockdowns en quarantaine de inactiviteit (zoals stress) zouden verminderen omdat het hun verplichtte om even stil te staan en na te denken over hun waarden in het leven en hun ondernemersidentiteit. Ze zouden in deze periode de kans kunnen nemen om nieuwe velden te ontdekken en hun creativiteit te stimuleren (Kuckertz & Brändle, 2021).

Deze bovenstaande stressfactoren kunnen leiden tot een burn-out wanneer er een tekort is aan algemene hulpbronnen. Eén van die hulpbronnen is een goed sociaal vangnet. Van Hal (2015) haalt in zijn onderzoek aan dat landen met een sterk sociaal vangnet, de landen zijn met een betere geestelijke gezondheid. Echter kiezen de meeste beleidsmakers in tijden van crisissen ervoor om te bezuinigen. Ze kiezen er voor om kostenbesparende maatregelen te nemen in de zorg waardoor er een daling is van aanbod van diensten voor de preventie, vroege opsporing en genezing van psychische problemen (Van Hal, 2015).

2.1.2 Het belang van mentaal welzijn bij ondernemers

Ondernemers zijn individuen die voor eigen rekening werken en daarvoor risico's nemen (Stephan et al., 2022). Het is belangrijk om het mentaal welzijn van ondernemers te onderzoeken omdat ze een belangrijke invloed hebben op de samenleving. Het is namelijk zo dat ondernemers met een slechte geestelijke gezondheid de wereldeconomie naar schatting 6 biljoen dollar kan kosten tegen 2030. Dit komt omdat ondernemers met een slechte geestelijk gezondheid minder innovatief, volharden en productief zijn, wat leidt tot een lagere economische output (Stephan et al., 2022). Daarnaast zorgt ondernemerschap ook voor positieve veranderingen in de samenleving en zorgt het voor baanbrekende (sociale) innovaties die bijdragen aan de welvaart van de maatschappij (Wiklund et al., 2019). De mentale gezondheid van de ondernemers heeft een grote impact bij kleine en middelgrote bedrijven. De ondernemer is daar namelijk naast zaakvoerder vaak ook de oprichter, de meerderheids- of enige aandeelhouder. Hij of zij heeft ook belangrijkere bestuurdersverantwoordelijkheden. Wanneer er dan een stijging is van negatief welzijn kan dit een nadelig effect hebben op de ganse organisatie (Newman et al., 2022). De mentale gezondheid van de CEO kan dus beschouwd worden als een cruciaal *intangibile asset* van kmo's (Torrès et al., 2022).

Ondernemerschap gaat gepaard met een grote mate van autonomie en controle. Zo kunnen ondernemers meer betekenis ontleen aan hun werk, hun talenten ten volle benutten en hun activiteiten zelf aansturen (Wiklund et al., 2019). De autonomie kan echter ook beperkt worden door invloedrijke belanghebbenden zoals klanten, werknemers of leveranciers. Daarnaast kan de autonomie ook beperkt worden door een breder institutioneel kader waardoor er ook een vermindering is van hun locus of control. Het is namelijk zo dat wanneer er veel regels worden opgelegd je minder controle kan uitoefenen op je activiteiten. Zelfstandige zijn namelijk verplicht om deze regels te volgen aangezien ze vaak gekoppeld zijn aan bepaalde sancties (Wiklund et al., 2019). Toch blijft autonomie voor vele individuen een belangrijke reden om over te schakelen als zelfstandige ondernemer. Het aantal zelfstandigen zal waarschijnlijk blijven stijgen, onder andere omdat technologische trends werknemersbanen doen verdwijnen (Wiklund et al., 2019). Omdat het aantal zelfstandigen blijft stijgen en hun welzijn effectief een grote impact heeft op de onderneming, is het belangrijk om de mentale gezondheid van ondernemers onder de loep te nemen. Het is namelijk zo dat er de afgelopen jaren een toename is van het aantal ondernemers die zijn overleden door zelfmoord omwille van geestelijke gezondheidsproblemen (Cubbon et al., 2021). Het is dan ook van cruciaal belang om het maatschappelijk bewustzijn rond mentale gezondheidsrisico's van zelfstandige ondernemers te vergroten.

2.1.3. Effecten van COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers

Ondernemers zijn geneigd om de vooropgestelde visie van hun onderneming na te streven. Maar die visie kan belemmerd worden door de onverwachte COVID-19-crisis. Deze crisis is uniek door verschillende aspecten. Het COVID-19-virus verspreide zich namelijk zeer snel over heel de wereld met het gevolg tot een wereldwijde gezondheidscrisis die een invloed heeft gehad op bijna alle aspecten van het dagelijks leven. Het heeft onder andere geleid tot sluitingen van bedrijven en vermindering van het aantal banen. Hierdoor ontstond er armoede en onzekerheid. Maar ook de overheid reageerde redelijk snel op deze crisis. Zo kwamen er strenge lockdown periodes en werden er test- en traceersystemen opgericht. Die strenge lockdowns zorgden ervoor dat ondernemers geconfronteerd werden met zeer onvoorspelbare omstandigheden en durven daardoor geen risico's te nemen. Bovendien belemmeren die angsten dan de groei en kan het ertoe leiden dat kansen gemist worden (Guberina & Wang, 2021). De studie van Guberina & Wang (2021) ondersteunt de stelling dat negatieve prikkels, zoals onvoorspelbare situaties, schadelijk kunnen zijn voor de geestelijke gezondheid. Ongunstige economische omstandigheden en crisissen leiden tot problemen op vlak van HR en financiële resultaten en kunnen finaal resulteren in het onvermogen om de bedrijfsvoering draaiende te houden. Hierdoor vergroot de kans op faillissement. Ondernemers slaan dan in paniek waardoor er psychologisch leed wordt veroorzaakt (Guberina & Wang, 2021).

Daarnaast is het welzijn van de ondernemer afhankelijk van het feit hoe hij of zij de crisis beoordeeld. De crisis kan enerzijds leiden tot negatief affectief welzijn in de vorm van woede, angst of verdriet maar het kan ook positief affectief welzijn genereren aangezien het emoties opwekt zoals medeleven of waardering. De reactie is dus afhankelijk van de situatie waarmee hij of zij geconfronteerd wordt (Newman et al., 2022). De crisis is namelijk niet voor iedereen iets negatief. Zo kan de crisis ervoor zorgen dat sommigen ondernemers opportuniteiten zien en zich juist energiek en gemotiveerd voelen

om er op te reageren. Eventueel kan de crisis leiden tot een bepaalde zelfontwikkeling waardoor het eudaimonisch welzijn stijgt (Stephan et al., 2022). Desalniettemin zal de COVID-19-crisis wel een aanzienlijke impact hebben op het psychologisch welzijn van de ondernemer aangezien er een grote financiële onzekerheid heerst (Newman et al., 2022).

Toch moet er vermeld worden dat niet iedereen hetzelfde reageert op situaties. Zo suggereert Carstensen et al. (2020) dat ervaren ondernemers hun emoties beter kunnen beheersen dan vroeger. Ze hebben doorheen hun levensjaren een grotere emotionele stabiliteit opgebouwd. Dit fenomeen wordt ook wel 'het positiviteitseffect' genoemd waarbij ervaren ondernemers dus minder reageren op negatieve situaties en minder afgeleid worden door negatieve prikkels (Carstensen et al., 2020). Maar de reacties op ongunstige situaties is ook afhankelijk van persoonlijkheidskenmerken van individuen. Zo zijn mensen met een hoge eigenwaarde meer geneigd om zichzelf te reguleren (Zhou et al., 2022). Deze mensen zijn vastberaden wanneer ze geconfronteerd worden met uitdagingen en nemen toenaderingsdoelen op om zo kansen in hun omgeving te ontwikkelen. Dit zorgt dus voor een goed aanpassingsvermogen en zal juist het eudaimonisch welzijn vergroten (Zhou et al., 2022).

Het is dus belangrijk dat elke ondernemer de crisis eerst voor zichzelf interpreteert vooraleer hij of zij er iets aan kan veranderen. Hij of zij moet eerst nadenken "wat betekent deze crisis voor mij en mijn organisatie?" (Newman et al., 2022). Deze interpretatie zal subjectief zijn aangezien elke ondernemer een andere persoonlijkheid en mentaliteit heeft. Vervolgens kan de ondernemer zijn specifieke situatie gaan aanpakken. Een veerkrachtige ondernemer kan beter om met nadelige situaties aangezien deze beter bestand is tegen stress en tegenslag. Maar niet elke ondernemer beschikt over voldoende veerkracht om de situatie aan te kunnen (Portzky, 2010). Gelukkig kunnen ondernemers ook rekenen op steun van buitenaf. Zo beschikken ondernemers enerzijds over een intern sociaal vangnet en anderzijds ontvangen ze steun van de overheid. De overheid ontwikkelt namelijk steunmaatregelen die onder andere ondernemers helpen bij hun financiële moeilijkheden.

2.2 Veerkracht en copingstrategieën

Veerkracht is een persoonlijkheidskenmerk dat bepaald in welke mate men om kan gaan met stress of tegenslag in het leven. Om wereldwijde crisissen zoals de COVID-19-pandemie aan te pakken is er veerkracht nodig zodat individuen en organisaties het virus en de bijhorende economische en maatschappelijke schokken kunnen overleven (Liu et al., 2020). Volgens Portzky et al (2010) is veerkracht in grote mate genetisch bepaald en kan je het dus moeilijk aanleren. Er is in de literatuur echter wel discussie of veerkracht als een onveranderlijk persoonlijkheidskenmerk gezien moet worden. Sommige auteurs benadrukken namelijk dat veerkracht gezien moet worden als een dynamisch proces dat voortdurend verandert in de tijd (Portzky et al., 2010). Daarnaast verklaren sommige auteurs ook dat je als ondernemer veerkracht kan versterken maar dit heeft tijd en training nodig (Liu et al., 2020). Het probleem is dat je bij onverwachte crisissen, zoals de COVID-19-pandemie, hier niet de tijd voor krijgt. Wanneer veerkracht als een vast persoonlijkheidskenmerk wordt beschouwd, zijn er nog bepaalde copingstrategieën die men kan toepassen om te kunnen omgaan met stressvolle gebeurtenissen. Het gebruik van coping-tools kan het vermogen om met negatieve emoties, zoals stress, om te gaan verbeteren (Patzelt & Sheperd, 2011). Onderzoek over

coping richt zich voornamelijk op twee copingstrategieën, namelijk probleemgerichte en emotiegerichte coping.

Probleemgerichte coping verwijst naar het omgaan met het probleem. Je gaat namelijk als ondernemer zelf acties ondernemen om de negatieve situatie te veranderen (Ahmed et al., 2022). Voorbeelden hiervan zijn het veranderen van zakelijke praktijken of hulp zoeken bij buitenstaande bedrijven (Ahmed et al., 2022). In de literatuur wordt dit fenomeen ook wel gezien als een actieve copingstrategie. Dit komt omdat ondernemers actief bezig zijn met alternatieven te zoeken om hun bedrijf draaiende te houden. Ze gaan zich bijvoorbeeld diversifiëren naar nieuwe industrieën, producten of klantsegmenten om zich toch maar verder te ontwikkelen. Hierdoor zijn ze beter bestand tegen toekomstige externe schokken (Newman et al., 2022).

Bij emotiegerichte coping ga je als ondernemer de negatieve emoties van de situatie reguleren door zich bezig te houden met andere activiteiten (Patzelt & Sheperd, 2011). Je gaat dus hier de relatie met de stressor veranderen door er afstand van te nemen zodat je emoties beperkt blijven (Ahmed et al., 2022). In de literatuur wordt dit dan gezien als passieve copingstrategieën. Ondernemers wachten af op de verdere ontwikkeling van de crisis en zijn ondertussen afhankelijk van overheidssteun om te overleven (Newman et al., 2022). Sommige ondernemers besluiten zelfs om helemaal uit het ondernemerschap te stappen en om in loondienst te gaan werken. Het kan ook zijn dan ze besluiten om dit tijdelijk te doen om financiële verliezen te beperken (Newman et al., 2022). In ieder geval dwingen crisissen sommige ondernemers om hun beroepssituatie te heroverwegen. Dit kan een grote impact hebben op kleine ondernemingen aangezien deze sterk afhankelijk zijn van hun bedrijfseigenaar (Newman et al., 2022).

De effectiviteit van deze copingstrategieën hangt echter wel af van de kenmerken van de copingcontext. Het is namelijk zo dat je in bepaalde situaties niet zomaar afstand kan nemen van je problemen (Patzelt & Sheperd, 2011). Toch beschikken zelfstandige ondernemers over meer beslissingsruimte dan werknemers waardoor er meer mogelijkheden zijn om het anders aan te pakken op werkvlak. Hierdoor zal coping effectief kunnen zijn in het elimineren van stressoren en het verminderen van negatieve emoties (Patzelt & Sheperd, 2011).

2.3 Steunmaatregelen van de overheid

2.3.1 Nood aan steunmaatregelen in crisistijden

Je probeert als ondernemer zo goed mogelijk te reageren op de onverwachte COVID-19-crisis. Voor veel ondernemers was het een grote uitdaging om om te gaan met deze crisis. Het was namelijk moeilijk om zo maar een oplossing te vinden voor de problemen die de COVID-19-crisis veroorzaakte. Het was namelijk een situatie met onvolmaakte informatie en snel veranderende omstandigheden waardoor het moeilijk werd om beslissingen te nemen (Kuckertz & Brändle, 2021). Bedrijven kampten dan ook met grote onzekerheden waardoor het niet gemakkelijk was om tot een economisch herstel te komen. Zo heerste er verkoop- en inkomsten onzekerheid, maar het is ook moeilijk om in crisistijden toegang te krijgen tot financiering (Papaoikonomou et al., 2012). Om deze problemen dan op te lossen is er in eerste instantie ondersteuning van buitenaf nodig. Dit kan door

samenwerkingen aan te gaan met andere bedrijven en zo strategische allianties te vormen. Maar het is vooral de overheid die de regionale groei terug kan stimuleren (Desson et al., 2020).

De verschillende overheden in België beslisten om steunmaatregelen te introduceren ter compensatie van de opgelegde beperkingen door de veiligheidsmaatregelen. Eén van de belangrijkste strategische doelstellingen van overheden in tijden van crisissen is het opzetten van een ondersteuningsbeleid zodat financieel gezonde bedrijven kunnen blijven voortbestaan. Ondernemende bedrijven hebben immers nood aan kredieten en kapitaal om het verlies aan omzet te compenseren, zeker als er veel vaste kosten zijn (Papaoikonomou et al., 2012). De overheid kan financiële middelen beschikbaar stellen zodat ondernemingen in staat blijven om essentiële betalingen te voldoen, faillissementen te voorkomen en het eigen vermogen te beschermen. Dit kan dan bijdragen tot het behoud van bedrijvigheid en werkgelegenheid van Vlaamse ondernemingen zodat de economische crisis beperkt kan blijven (VLAIO, 2020).

Bedrijven willen daarnaast niet alleen steun voor de financiële problemen die ze ondervinden maar willen ook extra mogelijkheden om hun personeelsbestand aan te passen zonder daarbij mensen te moeten laten afvloeien (Kuckertz & Brändle, 2021). Dit kan bijvoorbeeld door het systeem van tijdelijke werkloosheid. Op die manier behouden ze hun specifieke menselijke kapitaal binnen het bedrijf en zullen ze geen kostbare processen moeten uitvoeren om opnieuw mensen aan te werven en op te leiden als de crisis voorbij is (Didier et al., 2021).

Overheidssteun kan ook een invloed hebben op de totstandbrenging van veerkrachtige en langdurige organisaties (Akula & Singh, 2021). "Veerkracht beschrijft het vermogen van de organisatie om continue wederopbouw te ondernemen" (Kuckertz & Brändle, 2021). Steunmaatregelen geven dat extra duwtje in de rug van ondernemers waardoor ze terug intrinsiek gemotiveerd en veerkrachtig worden (Kuckertz & Brändle, 2021). Daarnaast vermeldt het onderzoek van Kuckertz & Brändle (2021) dat er niet alleen een hoge mate van veerkracht nodig is voor een herstel maar ook een hoge mate van ondernemersgerichtheid. Dit betekent dat er een hoge focus moet zijn op vlak van innovatie, proactiviteit en het nemen van risico's.

2.3.2 Steunmaatregelen in België

Zowel de federale regering als de regionale en lokale overheden lanceerden een heel aantal maatregelen om zelfstandigen en ondernemingen te ondersteunen tijdens de COVID-19-crisis. De Vlaamse regering ontwikkelde steunmaatregelen en VLAIO heeft als uitvoerende instantie deze maatregelen zo snel en efficiënt mogelijk uitgerold. Eén van deze maatregelen was bijvoorbeeld de corona hinderpremie. Dit is een premie die ondernemers konden aanvragen wanneer ze verplicht volledig hun deuren moesten sluiten. Deze premie stond bij ondernemers bekend als een makkelijk aan te vragen instrument aangezien het om een forfaitair bedrag gaat op basis van verplichte sluiting zonder dat hier bijkomend bewijs voor nodig was.

De Vlaamse overheid heeft ook diverse steunmaatregelen opgezet. Deze maatregelen zijn vooral gericht om de liquiditeit en solvabiliteit van ondernemingen te ondersteunen. Zo versterkt de overheid subsidies aan bepaalde sectoren om investeringen te doen. Daarnaast werden er ook sluitings- en compensatiepremies gelanceerd ter compensatie van het verlies aan omzet. Veel

ondernemers kregen uitstelling van belastingbetaling of werden zelfs vrijgesteld van bepaalde heffingen (VLAIO, 2022).

Zwaar getroffen sectoren, zoals de horecasector, kregen ook specifieke steunmaatregelen. Zo werden ondernemers in de horeca vrijgesteld van bepaalde bijdragen zoals de FAVV-heffing. Daarnaast werd ook het btw-tarief tijdelijk verlaagd naar 6% op restaurant- en cateringdiensten en op het verschaffen van alle dranken (VLAIO, 2022).

De federale regering integreert ook vereenvoudigde procedures voor tijdelijke werkloosheid wegens overmacht door COVID-19. Het kan zijn dat de werkgever volledig of gedeeltelijk de arbeidsovereenkomst moet schorsen omdat er maar beperkt geproduceerd kan worden omwille van een gebrek aan grondstoffen door een opgelegd handelsembargo. Doordat de overheid tijdelijke werkloosheidsregimes instelt, zal de werkgever zijn werknemers niet moeten laten afvloeien en kunnen deze na de overmachtsperiode terug tewerkgesteld worden (VLAIO, 2022).

Opmerkelijk is dus dat die maatregelen vooral de nadruk leggen op het oplossen van financiële- en tewerkstellingsproblemen. De overheid merkte wel op dat de COVID-19-crisis ook mentale problemen bij ondernemers veroorzaakte. Doordat een zelfstandige kapster zich van het leven beroofde omdat ze veel moeilijkheden ondervond, kwam de nood naar steunmaatregelen op mentaal vlak. In samenwerking met de federale regering is er nu dan ook een project opgestart met vzw "Un pass dans l'impasse" om zelfdoding bij ondernemers tegen te gaan. Het project houdt in dat ondernemers recht hebben op acht gratis psycholoogsessie waarbij ondernemers al hun kopzorgen kwijt kunnen (Philippejaspers, z.d.).

Daarnaast financiert de Vlaamse overheid ook vzw's zoals DYZO die begeleiding bieden aan ondernemers in moeilijkheden. De organisatie DYZO kan door de overheid kosteloos ondersteuning bieden op economisch, juridisch en psychologisch vlak. Vooral tijdens deze moeilijker perioden hebben zelfstandigen nood aan steun. Ze worden hier mentaal ondersteund in combinatie met financiële begeleiding. Tot slot kan je er ook in alle discretie terecht voor bijstand tijdens en na een faillissementsprocedure (VLAJO, z.d.).

2.3.3 Kanttekening van steunmaatregelen

Uit het onderzoek van Belghitar et al. (2022) blijkt dat de overheidssteunregeling het aantal KMO-bedrijven met een negatief inkomen reduceert en dat het hun resterende levensduur kan verlengen. Het evaluatierapport van VLAIO (2021) kan dit bevestigen. Gesteunde bedrijven opereren in vergelijking met niet-gesteunde bedrijven met een lagere negatieve toegevoegde waarde. Deze is voor niet-gesteunde bedrijven ongeveer 14,4% terwijl dit voor gesteunde bedrijven slechts 8,8% is (VLAIO, 2021). Hoe lager de negatieve toegevoegde waarde is, hoe rendabeler de activiteiten van je bedrijf zijn. Daarnaast kon er ook door een puntschatting berekend worden dat de kans op stopzetting 13% kleiner is geworden ten gevolge van de steun (VLAIO, 2021).

Maar het onderzoek van Belghitar et al. (2022) toonde ook aan dat de bedrijven die het zwaarst getroffen waren tijdens de COVID-19-crisis niet de bedrijven zijn die het meeste profiteren van de overheidssteun. Het is namelijk zo dat sommige steunmaatregelen bepaalde bedrijven over beschermen en te weinig in staat zijn om zich te richten op de zwaarst getroffen (Belghitar et al.,

2022). Ook dit standpunt kan het evaluatierapport van VLAIO (2021) bevestigen. Zoals vermeld konden ondernemers, die verplicht moesten sluiten, een corona hinderpremie aanvragen. De forfaitaire bedragen van deze premie waren vooral gunstig voor kleine ondernemingen aangezien deze premie in sommige gevallen hoger was dan wat kleine ondernemingen normaliter verdiende (VLAIO, 2020). Voor middelgrote en grote bedrijven was deze forfaitaire premie alleen voldoende om hun huur te betalen, maar konden ze hiermee hun andere vaste kosten niet dekken (VLAIO, 2020). Daarnaast werden verschillende businessmodellen anders behandeld onder de steunmaatregelen. Grote ondernemingen met meerdere vestigingen, die onder één ondernemingsnummer geregistreerd staan, zouden maximaal tot vijf maal forfaitaire steun kunnen vragen. Franchiseketens konden dan wel weer voor ieder filiaal apart steun aanvragen. Dit betekent dat grote ondernemingsketens, met meer dan vijf vestigingen, minder geholpen werden. Dit leidde dan tot oneerlijke concurrentie (VLAIO, 2020).

Een andere opmerking die gemaakt kan worden is dat sommige ondernemingen, die financieel gezond waren voor de crisis, de input van VLAIO-steun gebruikten om te investeren in hun organisatie. Vooral tijdens de eerste lockdownperiode maakten ondernemers intensief gebruik van de steunmaatregelen. Ondernemers gingen de steunmiddelen gebruiken om te investeren in hun activiteiten die ze wel mochten uitvoeren binnen de veiligheidsmaatregelen. Een typisch voorbeeld van nieuwe ondernemingsactiviteiten zijn de take-away maaltijden die de horeca kan verzorgen (VLAIO, 2020). Door deze vernieuwingen in te voeren zagen sommige ondernemingen juist weer hun inkomsten opbloeien.

De overheid hanteerde niet alleen steunmaatregelen in de vorm van premies en subsidies maar ze voerde ook een aantal beschermingsmaatregelen in onder de noemer 'moratorium'. Deze maatregelen proberen faillissementen en liquiditeitsproblemen van bedrijven te vermijden. Zo werden bijvoorbeeld alle lopende uitvoeringsmaatregelen opgeschort voor alle schulden van de onderneming en kon deze ook niet failliet verklaard worden op verzoek van de schuldeisers (Dörr et al., 2022). Elke onderneming kon gebruik maken van het moratorium. De enige voorwaarde was namelijk dat ze financiële problemen moesten ondervinden door de COVID-19-crisis. Hierdoor is er een toenemend aantal zombiebedrijven. Dit zijn bedrijven die al langere tijd niet-levensvatbaar zijn aangezien ze al meerdere jaren niet in staat zijn om hun schulden af te lossen. Maar door de steunmaatregelen ontvangen deze bedrijven onder andere subsidies waardoor ze hun faillissement kunnen uitstellen (Belghitar et al., 2022).

In de economie worden crisissen echter gezien als een zuiveringsmechanisme die zombiebedrijven uit de markt dwingt zodat werknemers en kapitaal naar productieve ondernemingen kunnen stromen. Dat zuiveringsmechanisme wordt tegengehouden door ongedifferentieerde beleidsreacties die dus het voortbestaan van niet-levensvatbare bedrijven bevordert (Dörr et al., 2022). In het begin van de crisis werd er namelijk bewust gekozen om eenvoudige en gemakkelijke uitvoerbare regelingen te treffen die snel konden worden ingezet. Dit was noodzakelijk om de economie overeind te houden. Het probleem zat men voornamelijk in het feit dat het belangrijk was om snel te reageren waardoor beleidsmakers te weinig tijd hadden om de levensvatbaarheid van de bedrijven te beoordelen voordat men steun ontving (Dörr et al., 2022). Na de zomer van 2020 zijn er wel nieuwe steunmaatregelen ontwikkeld. Er is dan verder ingezet op de tegemoetkoming die meer rekening hield met de

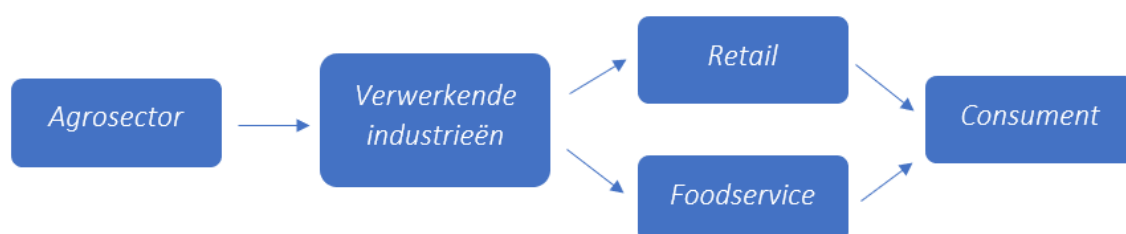
bedrijfskenmerken. Daarnaast wordt de steun nu meer gebaseerd op de omzetzaling van Vlaamse ondernemingen (VLAIO, 2020).

Toch zal het moratorium op faillissementen op lange termijn een effect hebben op de economie. Het in leven houden van financieel ongezonde bedrijven belemmert de efficiënte herallocatie van middelen aangezien deze bedrijven niet verplicht zijn om de markt te verlaten. Hierdoor wordt de toegang tot geschoold menselijk kapitaal, fysieke middelen zoals kantoorruimtes en bankleningen beperkt voor nieuwkomers (Dörr et al., 2022). Het is daarom belangrijk om in tijden van crisissen beleidsmaatregelen te nemen die de toetredingsdrempel voor jonge en innovatieve bedrijven niet verstoren. De overheid moet de bedrijven die innovatief op de pandemie reageren ondersteunen zodat ze groeikansen krijgen in plaats van het voortbestaan van niet-levensvatbare bedrijven te verlengen (Dörr et al., 2022).

2.4 De impact op de voedselindustrie

2.4.1 Wat is de voedselindustrie?

De voedselindustrie bestaat uit diverse subsectoren en is hierdoor één van de grootste industrieën in België (FEVIA, 2020). Deze industrie is verantwoordelijk voor 20% van de totale omzet in België. Daarnaast is de voedingsindustrie ook de grootste industriële werkgever in België met een aanbod van 98 000 jobs in 2021 (FEVIA, 2021). Het speelt onder andere een belangrijke rol in de volksgezondheid en sociale ontwikkeling (Sadiku et al., 2019). De voedselindustrie kan ruim geïnterpreteerd worden en heeft dus betrekking op verschillende activiteiten. Zo bevat het de agrosector, of de primaire sector, die onder andere landbouw, veehouderij en visserij omvat. Daarnaast zijn er ook verschillende voedselverwerkende sectoren waarbij producten uit de landbouw en veeteelt verwerkt, gecontroleerd en verpakt worden tot consumentenproducten. Denk bijvoorbeeld aan brouwerijen die voedingsstoffen zoals graan en gist verwerken tot bier. Daarnaast zijn er ook nog talloze sectoren die voedingsmiddelen op verschillende manieren leveren aan de eindconsument. Binnen dit onderzoek is het interessant om een onderscheid te maken tussen de retail en de foodservice aangezien de impact van de COVID-19-crisis op deze partijen verschilt. Onder retail verstaan we supermarktketens en speciaalzaken zoals bakkers en slaggers (Akkerman et al., 2021). Onder de sector foodservice verstaan we alle out-of-home voedselvoorzieningen, van restaurants en cafés tot evenementencatering en bedrijfskantines (Akkerman et al., 2021).

Figuur 1: Structuur voedselindustrie

2.4.2 De effecten van de COVID-19-crisis op de voedingsindustrie

Verkoop en vraagpatronen

De COVID-19-crisis is een gezondheids crisis die vooral door de lockdownregels een grote impact heeft op de verkoop en vraagpatronen van de voedingsindustrie. Het is alom bekend dat de vraag binnen de retail omhoog ging maar dat deze daalde in de foodservice. Retailkanalen zagen een initiële piek doordat consumenten gingen hamsteren. De foodservice deed het minder goed. Vooral restaurants en cafés worden hard getroffen door bijna onbestaande verkopen (Belghitar et al., 2022). Hun handelsactiviteiten gaan er op achteruit waardoor er een gebrek is aan bedrijfsinkomsten. Dit zorgt ervoor dat een aantal bedrijven afhankelijk worden van hun kasreserves om aan vaste kostenverplichtingen te voldoen (Dörr et al., 2020). Het vermogen van een bedrijf om door te gaan tijdens de crisis hangt dus niet enkel af van de dalende inkomsten, maar ook van de vraag of het voldoende aanvullende financiering kan aantrekken zodat het zijn andere vaste kosten kan dekken (Didier et al., 2021). Dit zorgt ervoor dat sommige van deze bedrijven zowel op korte als lange termijn insolvent zijn. Ze kunnen dus hun financiële verplichtingen niet nakomen (Dörr et al., 2022). Diverse sectoren in de voedingsindustrie worden dus zwaar getroffen. Dit kan bevestigd worden door het evaluatierapport van VLAIO (2021) waaruit blijkt dat de sector van eet- en drinkgelegenheden het meeste gebruik maakte van de steunmaatregelen.

Toch is de impact binnen de foodservice sector heterogeen (VLAIO, 2021). Zo worden voornamelijk de restaurants en cafés het hardst getroffen aangezien zij verplicht de deuren moesten sluiten. In de zomer van 2020 mocht de horeca weer open maar was het wegvallen van evenementen weer een tegenvaller voor cateringbedrijven. Toch is er nog een bepaald verkoopvolume in deze sector. Dit komt vooral door de institutionele consumenten, zoals ziekenhuizen, en de mogelijkheden voor afhaal bij onder andere *drive-through* restaurants (Akkerman et al., 2021).

Inkoop

De verwerkende industrie ondervond vaak problemen omtrent de inkoop van hun grondstoffen. In sectoren zoals zuivel en vlees is er weinig flexibiliteit in de toelevering omwille van coöperatieve organisatievormen die zelf de controle willen behouden. Ingrediënten die wel ingekocht kunnen worden op de open markt ondervonden vaak leveringsproblemen of de beschikbare veiligheidsvoorraden waren lager dan verwacht (Akkerman et al., 2021). Ook bij de inkoop van buitenlandse producten waren er problemen. Wereldleiders besloten namelijk om vervoer over land, zee en lucht drastisch te verminderen (FAO, 2020). Sommige onderzoekers vermelden dan ook dat de COVID-19-crisis gezien kan worden als een transport- en logistieke crisis (Genkin & Hikhew, 2020). Daarnaast hebben de verstoringen in de logistieke ketens vaak een negatieve invloed op de kwaliteit en veiligheid van ons voedsel. Denk bijvoorbeeld aan vertragingen aan de grenzen van containers waardoor de versheid van voedingsmiddelen vermindert (Genkin & Hikhew, 2020). Daarnaast hebben landbouwers en verwerkende industrieën een gebrek aan alternatieve partners bij de inkoop van hun grondstoffen waardoor ze te afhankelijk worden van andere hun problemen. Het gevolg is dan dat ze zelf niet kunnen voorzien aan hun opgelegde productiehoeveelheden (Bajkó et al., 2022).

Menselijk kapitaal

De COVID-19-maatregelen veroorzaakten ook een verstoring van menselijk kapitaal in de voedingsindustrie. Doordat veel landen hun grenzen moesten sluiten, daalden het aanbod van arbeidsmigranten (Genkin & Hikhew, 2020). Wanneer je als bedrijf echter wel over voldoende arbeidskrachten beschikte, werd het gebruik van deze arbeidskrachten beperkt. Dit kwam door de opgelegde *social distance* regel. Hierdoor was je als werkgever verplicht om voldoende afstand te creëren tussen je arbeiders op de werkvloer (Genkin & Hikhew, 2020). Ook werd er gevreesd voor terughoudendheid van het personeel om op locatie te werken (Akkerman et al., 2021). Dit kan een groot probleem zijn aangezien productielocaties efficiënt zijn ingericht waarbij gespecialiseerde arbeidskrachten nodig zijn. Deze zijn dus lastig te vervangen. Hierdoor is het belangrijk dat organisatie inzetten op de hygiëne van hun productielocatie om potentiële uitval van werknemers te verminderen (Akkerman et al., 2021).

Verder heeft de COVID-19-crisis ook een aanzienlijk effect gehad op het personeel van horeca- en cateringbedrijven. Door de verplichte veranderingen in bedrijfsvoering zijn veel werknemers op economisch werkloosheid geplaatst. Door een lange tijd op werkloosheid te staan verliezen mensen hun zekerheid in het leven (Chen & Chen, 2021). Studies suggereren namelijk dat horecamedewerkers over het algemeen de neiging hebben om sociale activiteiten uit te voeren en te genieten van interacties met collega's. Wanneer ze dan ontslagen worden of economisch werkloos zijn, heeft dit een grote impact op hun mentale gezondheid (Chen & Chen, 2021). Veel werknemers willen deze opkomende negatieve gevoelens vermijden en gaan op zoek naar een nieuwe job. Dit zorgde er dan voor dat veel horeca- en cateringbedrijven een tekort hadden aan personeel bij het heropenen na de COVID-19-crisis (Chen & Chen, 2021).

Verandering in de bedrijfsvoering

Voor vele bedrijven in de voedingsindustrie werd het noodzakelijk om veranderingen door te voeren in hun bedrijf als gevolg van de COVID-19-crisis. Vooral horeca- en cateringbedrijven moesten hun activiteiten stopzetten door de verplichte sluitingen en werden beperkt tot het aanbieden van afhaalmaaltijden om verspreiding van het virus te voorkomen. Doorheen de pandemie is het heropeningsproces langzaam terug op gang gekomen en hebben autoriteiten beslist om versoepelingen door te voeren. Deze versoepelingen gingen echter gepaard met de nodige beperkingen (Gursoy & Chi, 2020). Horecazaken mochten terug open met een beperkte capaciteit en het hanteren van strikte richtlijnen voor sociale afstand. Er wordt namelijk verwacht dat horecabedrijven substantiële wijzigingen aanbrachten in hun activiteiten om zo de gezondheid en veiligheid van de klanten te waarborgen. Deze wijzigingen variëren van het herzien van het aantal klanten dat is toegestaan en de beperkte openingsuren, tot het implementeren van nieuwe technologieën voor contactloze betalingen en bestellingen (Gursoy & Chi, 2020).

Wel zijn bedrijven bereid om te investeren in deze veiligheidsmaatregelen. Ondernemers willen namelijk dat consumenten zich terug comfortabel gaan voelen. Het gebruik van mondmaskers, desinfecterende gel en vaccinpaspoorten kunnen helpen om klanten gerust te stellen. Op deze manier is het mogelijk om het vertrouwen van de klanten terug te winnen en hun bedrijfsvoering te verbeteren. Bedrijven die bereid zijn om zich aan te passen aan de veranderende omstandigheden

zullen naar verwachting beter in staat zijn om de COVID-19-crisis te overleven en te groeien in de toekomst (Gursoy & Chi, 2020).

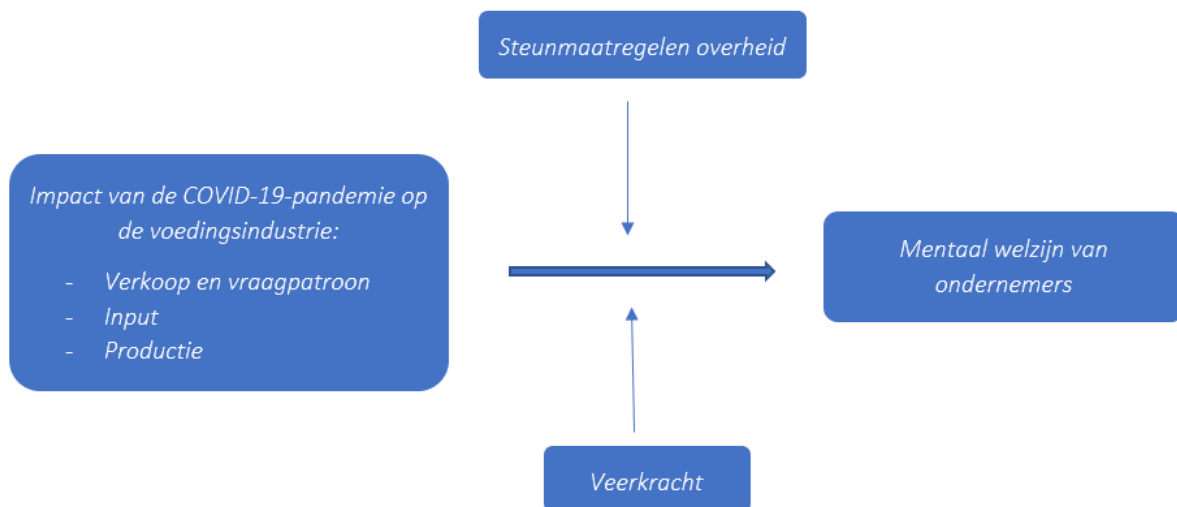
2.4.3 De stijgende opkomst van e-commerce in de voedingsindustrie door de COVID-19-crisis

Vooraf de foodservice sector kreeg het zwaar te verduren. Verschillende ketens, zoals restaurants, moesten hun deuren voor een lange periode sluiten. Maar het is niet omdat er een deur sluit, dat er geen ander deur kan opengaan. Sommige onderzoekers verwachten dat het herstel van COVID-19 digitaal zal zijn (Skare & Riberio, 2022). Om hierop te kunnen inspelen is er wel een wijziging nodig in het businessmodel. Alvorens wijzigingen aan te brengen, moeten managers overwegen hoe de crisis de huidige prestatie maatstaven van het bedrijf hebben beïnvloed en waar de knelpunten liggen (Skare & Riberio, 2022). Dat is vaak een uitdaging voor bedrijven, maar die kan ook gepaard gaan met het zien van opportuniteiten. Wanneer men dan bepaalde opportuniteiten heeft gezien kan men snelle veranderingen doorvoeren waardoor men dan een voorsprong krijgt in de markt (Skare & Riberio, 2022).

Onderzoek van Beckers et al. (2021) haalt aan dat de COVID-19-pandemie voldoende opportuniteiten biedt voor een toename van e-commerce binnen de retail en foodservices. De tijdelijke sluitingen, contractbeperkingen en de beperking van niet-essentiële verplaatsingen hebben het fysiek winkelen verminderd. Dit is een ideaal moment over te schakelen naar de e-commerce. Natuurlijk gaat dit ook gepaard met bepaalde uitdagingen omdat hier een grote wijziging nodig is in het businessmodel. Vooral kleinere retailers ondervinden moeilijkheden met het beheer van verschillende e-commerce kanalen aangezien dit in verband staat met de bedrijfsgrootte en de hoeveelheid beschikbare middelen (Beckers et al., 2021). Lokale winkeliers die investeren in online platformen lijden vaak onder de praktische problemen die verband houden met het openen en beheren van hun website (Beckers et al., 2021). Een andere barrière van e-commerce is het verzorgingsgebied van de consument. Restaurants en bars die online eten willen verkopen, maar ook boeren die verse producten online verkopen, zijn beperkt in hun toegankelijkheid. Consumenten willen namelijk geen lange afstanden afleggen aangezien de producten dan niet meer vers en warm zijn (Beckers et al., 2021).

Toch bleek de e-commerce wel een succes te hebben binnen de foodservice sector. Verrassend genoeg beschikten weinig horecazaken over een online kanaal, ondank een goed ontwikkelde bezorgmarkt met onder andere Deliveroo en Takeaway. Verder ontwikkelden deze ondernemers ook een persoonlijk online platform waarop hun klanten makkelijk zelf makkelijk konden bestellen. Door middel van de COVID-19-pandemie opende 70% van de horecazaken een online kanaal. De acceptatie van e-commerce werd dus aanzienlijk in deze sector (Beckers et al., 2021). Naar schatting konden zo restaurants en cafés tijdens de lockdown toch 25% van hun pre-COVID omzet behalen (Beckers et al., 2021). De retail daarentegen ondervond minder positieve resultaten. Voor lokale retailers was het moeilijk om te concurreren tegen de grote online spelers, die door schaalvoordelen, de online retailmarkt al domineerden. Sommige retailketens, zoals lokale supermarktketen, besloten ook om te stoppen met hun e-commerce kanaal omdat dit niet rendabel genoeg was voor hun (Beckers et al., 2021).

2.5 Conceptueel kader van het onderzoek

Figuur 2: conceptueel model

Bovenstaand figuur (2) geeft het conceptueel kader weer van het onderzoek. Het model heeft als doel om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag: "Welke gevolgen had de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers in de voedingsindustrie?". Om deze vraag te kunnen beantwoorden moet er allereerst gekeken worden naar de impact van de onverwachte COVID-19-pandemie op KMO's in de voedingsindustrie. Zo zorgde de COVID-19-crisis voor een gewijzigd vraagpatroon, een gebrek aan inputmiddelen en een verlaagde productie. Ondernemers ondervonden hier enerzijds stress en financiële problemen door maar anderzijds zorgde het ook voor opportuniteiten. Afhankelijk van hoe de ondernemer de crisis interpreteerde, zal er een weerslag zijn op het mentaal welzijn. Er wordt verwacht dat het mentale welzijn van een gestresseerde ondernemer negatief beïnvloed wordt aangezien het negatieve affectieve emoties zoals angst aanwakkert. Daarnaast wordt er ook verwacht dat een ondernemer die gestimuleerd wordt door de opportuniteiten van de crisis een positief effect zal ondervinden op zijn of haar mentaal welzijn. Men ontwikkelde zich namelijk verder als ondernemer wat een positieve impact kan hebben op het eudaimonisch welzijn.

Deze hypothesen kunnen ook onderzocht worden in het kader van het job demand- resource (JDR)-model. Het is een theoretisch kader dat gebruikt kan worden om de effecten van werkgerelateerde factoren op het mentale welzijn van ondernemers te begrijpen. Het model bestaat uit twee brede kenmerken: werkgerelateerde stressoren (job demands) en energiebronnen (job resources). Werkgerelateerde stressoren kunnen gedefinieerd worden als aspecten van het werk die fysiek, cognitief of emotioneel inspannend zijn en die de ondernemer dwingt om extra inspanning te leveren (Mudrak et al., 2018). In het geval van ondernemers tijdens de COVID-19-crisis kunnen volgende factoren als stressoren worden gezien: financiële zorgen, extra werkdruk door bijvoorbeeld de nood voor het implementeren van nieuwe maatregelen en het gemis van sociale steun. Volgens het JDR-model leidt een hoog niveau van werkgerelateerde stressoren tot stress, burn-out en vermoeidheid (Mudrak et al., 2018). Anderzijds zijn er ook energiebronnen die bijdragen tot het bereiken van de

werkdoelen van ondernemers (Mudrak et al., 2018). Deze bronnen ondersteunen dan het mentaal welzijn van ondernemers tijdens de COVID-19-crisis. Voorbeelden hiervan zijn: financiële steun, het vinden van sociale steun door online te netwerken of contact te houden met collega's en kennisoverdracht en trainingen. Deze energiebronnen kunnen vervolgens een buffer vormen tegen de werkgerelateerde stressoren en de gevolgen daarvan op het mentale welzijn van de ondernemer verminderen. Het model benadrukt dan ook dat werkgerelateerde stressoren en energiebronnen niet onafhankelijk zijn van elkaar. Wanneer een ondernemer veel stressoren ervaart en weinig energiebronnen heeft om deze uitdagingen aan te gaan, kan dit leiden tot een burn-out. Omgekeerd kan een ondernemer die veel energiebronnen heeft, beter omgaan met de werkgerelateerde stressoren (Mudrak et al., 2018). Binnen de context van dit onderzoek kan het JDR-model een interessante invalshoek zijn. De COVID-19-crisis heeft een grote impact gehad op het mentaal welzijn van ondernemers. Veel ondernemers moesten hun bedrijf sluiten of hun activiteiten verminderen, kregen te maken met financiële verliezen en moesten eventueel hun personeel ontslaan. Het model suggereert dan dat die stressoren leiden tot bepaalde negatieve emoties zoals stress, angst en andere psychologische problemen. Deze kunnen dan een impact hebben op het mentaal welzijn tenzij er voldoende energiebronnen aanwezig zijn. In het algemeen kan het JDR-model gebruikt worden om te helpen begrijpen waarom bepaalde factoren het welzijn van ondernemers afremmen en welke energiebronnen deze factoren weer kunnen verbeteren.

Verder zijn er ook nog twee modererende variabelen die de sterkte van het verband tussen de afhankelijke en onafhankelijke variabele beïnvloed. De modererende variabelen kunnen fungeren als energiebronnen binnen het JDR-model die het mogelijk maken om beter om te gaan met de werkgerelateerde stressoren van de COVID-19-crisis. De eerste modererende variabele is de overheidssteun. De steunmaatregelen van de overheid, zoals onder andere financiële steun, kunnen de negatieve stressoren verminderen. Dit kan dan leiden tot minder psychische problemen waardoor onrechtstreek het negatief welzijn wordt afgeremd. Een andere modererende variabele is de veerkracht waarover een ondernemer beschikt. Dit kan fungeren als een energiebron die ondernemers in staat stelt om beter om te gaan met stressvolle werkfactoren. Veerkracht zegt namelijk iets over hoe sterk je kan omgaan met stress of tegenslagen. Hoe goed kan je bijvoorbeeld als ondernemer je negatieve emoties in toom houden. Daarnaast bepaalt de veerkracht van een persoon ook hoe hij of zij naar de situatie kijkt. Ziet de zelfstandige ondernemer de crisis als een probleem of eerder als een opportuniteit en hoe gaat men hier meer om. Wanneer het bijvoorbeeld als opportuniteit gezien wordt, kan het eudaimonisch welzijn beïnvloed worden.

3 Methodologie

3.1 Onderzoeksmethode

Om een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag 'Wat is de impact van overheidssteun en veerkracht op de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers in de voedingsindustrie?' werd er een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Vooral er een kwalitatief onderzoek plaatsvond, werd er eerst de nodige deskresearch gedaan. Verschillende literaire bronnen verklaarden de mogelijke effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers en op hun onderneming. Deze bronnen werden gevonden via Google Scholar en de website van de Universiteitsbibliotheek van de UHasselt. Verder werd ook de website van VLAIO geraadpleegd om de verschillende steunmaatregelen in België voor de voedingsindustrie in kaart te brengen. Bevindingen van deze literatuur en internetbronnen vormden het vertrekpunt voor het verdere onderzoek.

Om tot bepaalde resultaten te komen, werd er een empirisch onderzoek uitgevoerd. Zoals vermeld werd er gekozen voor een kwalitatief onderzoek. Volgens Clarke & Braun (2013) is een kwalitatief onderzoek namelijk de beste methode om informatie te winnen over complexe problemen zoals mentaal welzijn. Mentaal welzijn gaat namelijk vaak over subjectieve ervaringen en emoties. Om deze dan beter te begrijpen, worden kwalitatieve methodes zoals diepte-interviews en observaties aangeraden (Clarke & Braun, 2013). Binnen dit onderzoek werd er dan ook beslist om diepte-interviews te doen om zich zo te richten op ervaringen en opvattingen van ondernemers in de voedingsindustrie. De literatuurstudie vormde het theoretisch kader met bepaalde topics die verder bevraagd werden tijdens deze interviews. Dit zorgde ervoor dat er een vaste structuur was in de interviewleidraad en dat de dataverzameling vlotter verliep. Bij alle respondenten werden dus dezelfde onderwerpen aangehaald maar werd er verder gekozen om het interview semigestructureerd te houden. Rond elk topic werden namelijk open vragen gesteld waardoor er ruimte was voor afwijkingen en alternatieve informatie. Verder kon er op die manier ook makkelijker doorgevraagd worden naar ervaringen van de respondenten. Binnen dit onderzoek is dat belangrijk aangezien elke ondernemer een andere weg heeft afgelegd tijdens de COVID-19-crisis. Hierdoor werden er verschillende inzichten gegenereerd die interessant waren voor het onderzoek.

3.2 Dataverzameling

Om de nodige data te verzamelen, hebben er acht diepte-interviews plaatsgevonden. Er werd contact opgezocht met diverse bedrijven in de voedingsindustrie. Allereerst werden er een 30-tal mails verstuurd naar potentiële kandidaten die actief zijn in de voedingsindustrie. Zo werden er mails gestuurd naar horecazaken en cateringbedrijven maar ook naar retailers en voedselverwerkende bedrijven. Toch bleven vele verzoeken onbeantwoord voornamelijk bij retailers en voedselverwerkende bedrijven. Er werd dan ook beslist om binnen dit onderzoek zich te focussen op horecazaken en cateringbedrijven. Hierbij was het namelijk gemakkelijk om het bedrijf zelf binnen te wandelen en de zaakvoerder aan te spreken. Op deze manier is het dan wel gelukt om respondenten te verzamelen. Verder leek deze groep uiteindelijk het interessantste aangezien deze effectief getroffen waren door de verplichte sluitingen, in tegenstelling tot voedselverwerkende

bedrijven en retailers. Verder werden er geen specifieke vereisten opgelegd bij deze ondernemers om deel te nemen aan het onderzoek. De tabel op de volgende pagina (tabel 1) geeft een overzicht van de deelgenomen respondenten met daarbij de omschrijving van hun bedrijf, aantal jaren activiteit en welke bedrijfsvoering hun gehanteerd hebben tijdens de COVID-19-crisis.

Tijdens het interview werd er gefocust op drie grote topics. Allereerst werd er gevraagd wat de effecten waren van de COVID-19-crisis op de onderneming van zelfstandigen. Op die manier konden de effecten van ondernemers op het mentaal welzijn beter begrepen worden. Daarna werd er gevraagd welke steunmaatregelen ondernemers hebben gebruikt en of deze voldoende waren voor hun onderneming. Door dit goed in kaart te brengen, kan er binnen dit onderzoek goed advies geformuleerd worden aan de overheidsinstanties. Tot slot werd er gevraagd op welke manier de COVID-19-crisis een effect had op het mentaal welzijn van de ondernemers. Hoe hebben zij zich gevoeld in die periode (2020-2021) van opgelegde sluitingen? Hoe hebben ze de COVID-19-crisis mentaal overwonnen en heeft de overheidssteun hierbij geholpen? En hadden ze voldoende veerkracht als energiebron om effectieve copingstrategieën toe te passen om zo de COVID-19-crisis te overleven?

Tabel 1:
Overzicht respondenten

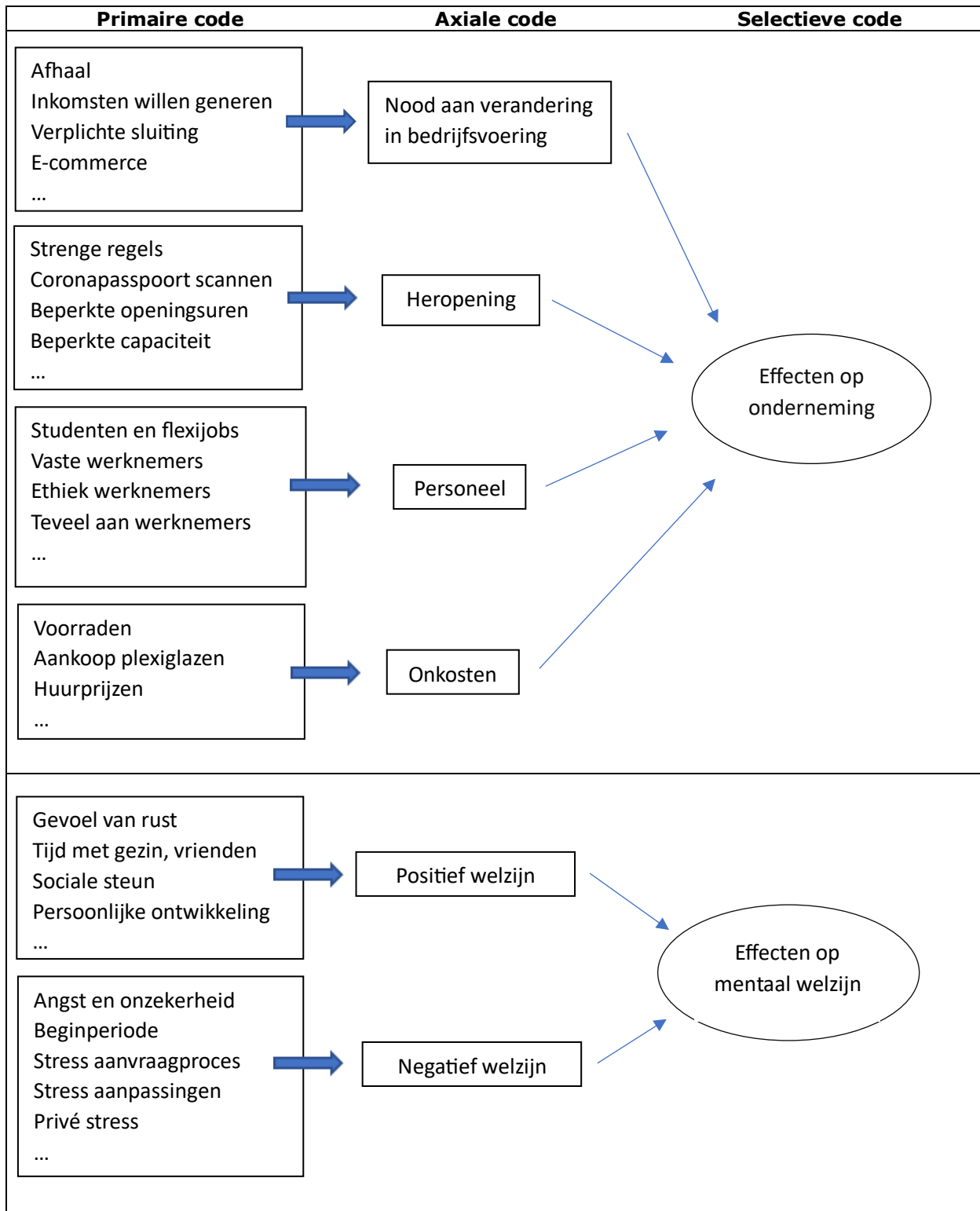
	Bedrijfstype	Geslacht	Aantal jaren actief	Personeel	Gebruikte overheidssteun	Alternatieve bedrijfsvoering
Respondent 1	Brasserie	Man en vrouw	40 jaar en 5 jaar	6 vaste werknemers en flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - tijdelijk werkloosheid - 6% btw	Niet van toepassing.
Respondent 2	Koffiebar	Vrouw	11 jaar	Enkel flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - 6% btw	Afhaalprincipe gehanteerd voor koffie en taarten.
Respondent 3	Restaurant	Man	35 jaar	Enkel flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - 6% btw	Bepaalde periode luxe menu's aangeboden als afhaal.
Respondent 4	Restaurant en hotel	Man	40 jaar	350 vaste werknemers en flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - tijdelijk werkloosheid - 6% btw	Niet van toepassing.
Respondent 5	Broodjesbar	Vrouw	38 jaar	4 vaste werknemers en flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - tijdelijk werkloosheid - 6% btw	Hanteerde al het afhaalprincipe en bleef dit dan ook doen.
Respondent 6	Broodjesbar	Vrouw	6 jaar	Flexijobs	- vervangingsinkomen - sluitingspremie - 6% btw	Hanteerde al het afhaalprincipe en bleef dit dan ook doen.
Respondent 7	Cateringbedrijf	Man en vrouw	10 jaar	Flexijobs	- evenementenpremie - 6% btw	Zijn afhaalmenu's gaan aanbieden. Daarnaast hebben ze ook ontbijtmanden ontwikkeld die ze zelf rondbrachten. Ze hebben ook een tijdelijke zomerbar geopend in 2021.
Respondent 8	Cateringbedrijf	Man	32 jaar	+/- 600 vaste werknemers	- tijdelijk werkloosheid	Niet van toepassing.

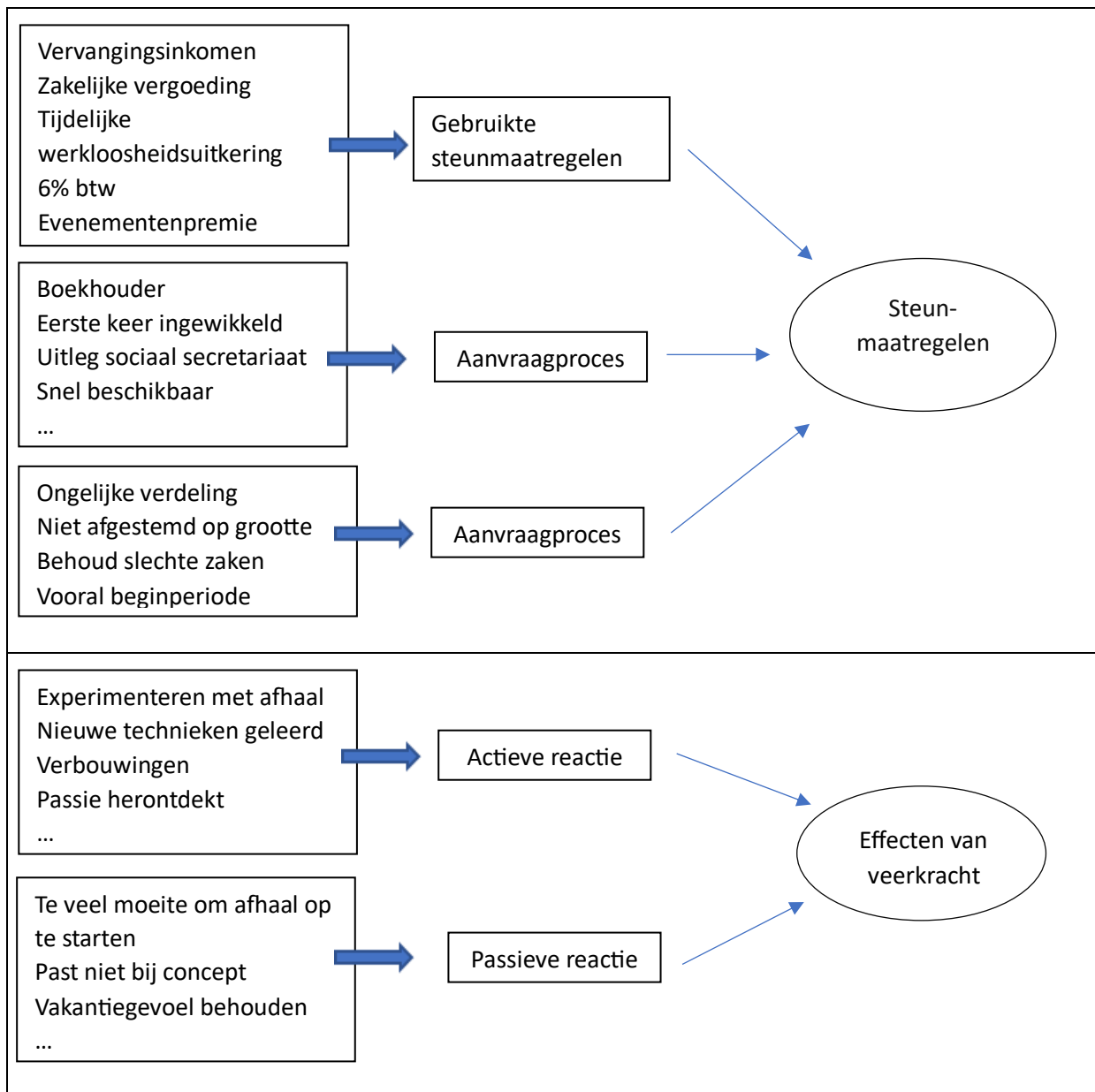
3.3 Data-analyse

Na het afleggen van de interviews werden deze getranscribeerd. Dit betekent dat elk woord uitgetypt werd wat vervolgens veel data opleverde. Om vervolgens structuur te kunnen verwerven in deze grote hoeveelheid data werd er gebruikt gemaakt van de *grounded theory*. De *grounded theory* is een proces waarbij gegevens verzameld en geanalyseerd worden om zo een interessant verschijnsel te verklaren. Aangezien de theorie gegenereerd wordt uit de verzamelde gegevens, kan deze afwijken van de waarheden in andere literaire bronnen (Chong & Yeo, 2015). Binnen de *grounded theory* vindt er een coderingsproces plaats om zo overzicht te krijgen over de verzamelde data. Dit coderingsproces bestaat uit drie grote fases en is toegepast binnen dit onderzoek (Böhm, 2004). Allereerst vond het open coderen plaats. Hierbij worden er brede benamingen toegekend aan verschillende fragmenten uit de transcripten. Deze codes zijn redelijk specifiek en toegekend aan bepaalde uitspraken (Böhm, 2004). Om deze codes meer te specificeren werd er over gegaan naar de tweede fase, namelijk het axiaal coderen. Hier werden de open codes van de eerste fase meer geordend. Dit gebeurde dan door gelijkenissen en verschillen te zoeken en deze werden dan ondergebracht binnen een overkoepelende code (Böhm, 2004). Hierdoor werd het makkelijker om interviews met elkaar te vergelijken. Tot slot vond de derde fase plaats, ook wel bekend als het selectief coderen (Böhm, 2004). In deze fase werd er teruggekeken naar de theoretische concepten en of er verbanden waren met de axiale codes die in de vorige fase gevormd werden. De verschillende codes die ontstaan zijn tijdens dit proces zullen de structuur vormen om een antwoord te geven op de onderzoeksvraag.

Onderstaande tabel (tabel 2) biedt een overzicht van de datastructuur. In eerste instantie werden er losse woorden gekoppeld aan uitspraken uit de interviews, wat resulteert in de vorming van primaire codes. Deze primaire codes werden vervolgens geaggregeerd onder een overkoepelende term, namelijk de axiale codes. Deze aggregatie vergemakkelijkt het vinden van verbanden tussen de verschillende interviews. Ten slotte werd er telkens één selectieve code gekoppeld aan de axiale codes. Deze selectieve codes konden vervolgens worden gekoppeld aan relevante literatuur, waardoor de verbanden beter zichtbaar werden.

Tabel 2
Datastructuur

4. Resultaten

Deze masterproef beoogt het beantwoorden van de onderzoeksvraag: Wat is de impact van overheidssteun en veerkracht op de effecten van de COVID-19-crisis op het mentaal welzijn van ondernemers? De volgende paragrafen verschaffen inzicht in de ervaringen van zelfstandige horeca- en cateringuitbaters tijdens de crisis en de mate waarin zij veerkracht hebben getoond bij het omgaan van deze situatie. Daarnaast wordt besproken welke steunmaatregelen de ondernemers hebben aangevraagd en in hoeverre zij tevreden waren over deze maatregelen. Bovendien halen respondenten aan welke effecten de crisis heeft gehad op hun mentaal welzijn en of de geboden overheidssteun hierop van invloed is geweest.

4.1 Effecten van de COVID-19-crisis op horeca- en cateringbedrijven

Op 13 maart 2020 nam de federale regering het besluit om alle horecazaken verplicht te sluiten. Enkel afhaal- en bezorgdiensten werden nog toegestaan. Bovendien werden sociale evenementen verboden, wat resulteerde in het grotendeels wegvallen van werkgelegenheid voor cateringbedrijven. Uit de bevindingen van de meerderheid van de respondenten blijkt dat zij tijdens de periodes van sluiting ervoor kozen om het afhaalconcept te hanteren. Dit diende enerzijds om inkomsten te genereren en anderzijds om actief bezig te blijven. Het is echter belangrijk op te merken dat het afhaalconcept per individu sterk verschilde. Sommige zaken boden bijvoorbeeld altijd al afhaal mogelijkheden aan, waardoor zij hierin bedreven waren en hun klanten al bekend waren met deze optie. Voor andere respondenten was dit dan weer een nieuw concept die ze tijdens de COVID-19-crisis integreerden.

Respondent 2: *Ik deed altijd al take-away koffie en gebakjes dus dat ben ik blijven doen natuurlijk maar oké ik wist ook wel ik ga nog met een ander principe moeten komen want alleen van koffietjes en een stuk taart to go ga ik niet overleven.*

Respondent 5: *Als broodjeszaak deed ik al afhaal eigenlijk dus ik bleef dat dan maar doen om toch geld te verdienen en omdat mensen dat verwachten aangezien ik dat altijd al deed. Natuurlijk met die regels van afstand enz. is dat iets minder tof om te doen maar oké dat nam je er bij.*

Respondent 6: *Ik doe al bestellingen en afhaal sinds dat ik mijn zaak heb maar goh ik hoefde dat tijdens die periode niet te doen aangezien ik geen kosten had want dat is hier allemaal van mij maar ik heb gekozen om dat toch te doen omdat uw klanten dat toch deels verwachten he. Ge wilt de mensen ook niet teleurstellen. En ik deed dat dan maar bepaalde uren dus ik bleef wel bezig maar had ook tijd voor andere zaken zoals mijn gezin.*

Bovendien gaven verschillende respondenten aan dat het afhaalconcept voor hen nieuw was of dat ze dit verder hebben ontwikkeld om er meer voordelen uit te halen. Deze ondernemers benadrukten het belang van uniciteit in hun aanpak, aangezien ze zich bewust waren dat afhaalmaaltijden door velen werden aangeboden. Om klanten aan te trekken, moesten ze zich als ondernemers onderscheiden met een uniek concept. Het is vermeldenswaardig dat diverse respondenten daadwerkelijk hebben geëxperimenteerd met innovatieve ideeën en niet passief hebben gereageerd.

Dit getuigt van hun veerkracht en vastberadenheid om het beste te maken van de situatie. Ze hadden immers ook kunnen kiezen om gedurende de gehele lockdownperiode gesloten te blijven.

Respondent 2: *Ik wist dat enkel koffietjes niet voldoende ging zijn om aan te bieden dus ik ben echt gaan nadenken om een heel nieuw concept uit de grond te stampen. Dan ben ik op het idee gekomen om eigenlijk de 'boef box' aan te bieden waarbij mensen echt stukken taart konden bestellen en konden komen afhalen en dat heeft wel echt succes gehad voor een periode.*

Respondent 3: *Ik heb een periode ook afhaal aangeboden maar weet ge iedereen deed afhaal he. Dus ik vond wel dat ge daar dan uwe persoonlijke touch aan moest geven. Mijn principe hier in de zaak is, ik stel drie menu's op per week en mensen kunnen dan hier komen eten alee ik heb gene menu met friet stoofvlees ofzo. Dus toen ik afhaal ging aanbieden heb ik dat principe ook behouden. Ik ben dan echt chique menu's gaan maken en die heb ik ook geserveerd op mooie borden en dan konden ze dat komen afhalen. Dat is toch is iets anders voor die mensen dacht ik dan.*

Respondent 7: *Wij zijn eigenlijk als cateringbedrijf heel onze bedrijfsvoering gaan omgooien door afhaal te gaan doen. Ik moet zeggen in het begin was dat stresserend he want dat is ne hele andere aanpak wij maakten dan menu's die ze konden afhalen maar ge wist op voorhand niet hoeveel mensen dat gingen bestellen he dus dat was wel een heel verschil met voorraad aankopen enz. En dan hebben wij ook ontbijtmanden aangeboden als extra maar amai dat had een succes hoor dat heeft echt een hele periode goedge maakt.*

Niet enkel het afhaalprincipe was een opkomende opportuniteit. De literatuur duidt op het opkomende potentieel van e-commerceplatformen als veelbelovende kansen voor de horecasector, vooral wanneer ze het afhaalprincipe toepassen. Op dergelijke platforms kunnen klanten gemakkelijk online bestellingen plaatsen. Niettemin is er slechts één respondent daadwerkelijk gestart met een online platform. Andere respondenten zagen minder de voordelen ervan in en geven er de voorkeur aan om vast te houden aan het huidige systeem. Vele respondenten maakten gebruik van telefonische bestellingen of bestellingen per e-mail. Dit systeem hanteren ze al geruime tijd en ze verkiezen dan ook om dit te behouden omdat ze er vertrouwd mee zijn.

Respondent 2: *Ik ben dan met het idee gekomen om allerlei soorten stukken taart aan te bieden en ik doe dat dan allemaal via mijne webshop. Op die manier kan ik al mijn bestellingen goed bijhouden. Wel moet ik zeggen dat sommige klanten zich daar niet bewust van waren en dat ze me dan apart berichtjes stuurde via Instagram maar oké ik had tijd dus ik kon dat wel allemaal verwerken.*

Respondent 5: *Ik wou dat opzich wel doen he ofja mijn dochter ging dat voor mij regelen (lacht) maar dat is er eigenlijk niet van gekomen omdat ik daar uiteindelijk ook niet echt de behoefte aan had. Ik had het goed zoals het was en ik had eigenlijk ook geen zin om hierover te stressen en dat allemaal te gaan uitzoeken.*

Respondent 6: *Goh nee ik ben dat eigenlijk ook niet van plan. Ik heb ook vooral een ouder publiek he die mensen gaan dat niet gebruiken en dan nog ik ben daar allemaal zo niet in*

thuis. Bij mij bestellen ze telefonisch of via mail en als ik dan ook nog zo iets moet doen ja pff dan ben ik bang dat ik is iets vergeet ja dat gaat niet he. En ook zo telefonisch of per mail dan hebt ge wat contact met de mensen he dan kunt ge al is sneller zeggen van ja tis druk dus het gaat wat langer duren.

Uiteindelijk mochten de horecagelegenheden heropenen en was er weer ruimte voor sociale evenementen, zij het met een beperkte bezettingsgraad en andere maatregelen. Desalniettemin was dit voor veel respondenten niet altijd een even positieve periode. Hoewel ze weer open mochten, werden er aanzienlijke veiligheidsmaatregelen opgelegd. Dit betekende dat ze moesten investeren in een veilige omgeving voor zowel henzelf als hun klanten. Daarnaast moesten ze rekening houden met beperkte capaciteit in hun etablissementen en beperkte openingstijden. Bovendien werden ze voortduren op de proef gesteld, aangezien er periodiek versoepelingen werden doorgevoerd, gevold door versterkte maatregelen na enkele weken. Velen getuigen dan ook van een periode van chaos en onzekerheid.

Respondent 1: *Ja opeens dan eindelijk terug open ja dat was wel fijn ofja we moesten wel veel minder tafels zetten maar we hebben gelukkig een grote zaal dus er kon wel nog wat volk komen maar oke heel dat gedoe met mondmasker enz. Ja dat nam toch wel een stukje de sfeer weg he en voor hoelang moest ge dat allemaal doen ja ge wist het maar niet he.*

Respondent 2: *En dan mochten we opeens terug open ma daar waren allemaal regeltjes aan verbonden he er moest overal anderhalve meter tussen of ge moest al met plexiglazen gaan werken. Maar kijk is rond uhm ik heb een kleine zaak dus ik kon dan maar 6 tafels zetten ja dat is niks he dus dan moest ik ook nog gaan investeren in die platen maar dat kost dan ook nog is 200 euro per plaat ja dat vond ik wel echt belachelijk.*

Respondent 7: *Wij hadden in de zomer dan hier thuis achter een zomerbar georganiseerd maarja dan moest ge al die regels volgen he ma man wat was dat voor misserie. Vooral dat scannen van die coronapaspoorten alee ik was politie aan het spelen he. Wie ben ik nu om te zeggen nee gij moogt hier niet gezellig iets komen drinken.*

Personeel

Naast de algemene gevolgen van verplichte sluitingen voor horeca- en cateringbedrijven, hebben ondernemers die vast personeel in dienst hebben een verandering in de mindset van hun werknemers opgemerkt. Het bleek namelijk niet eenvoudig om de bedrijfsactiviteiten weer op te starten, aangezien werknemers ook een ander soort leven hadden ervaren tijdens de sluitingsperiode. Mensen raakten gewend aan thuiszitten na een bepaalde periode en vonden het vervolgens moeilijk om weer aan het werk te gaan.

Respondent 4: *Wat me wel is opgevallen met heel dat coronagebeuren is dat de mentaliteit en de ethiek van de mensen veranderd is. Ik heb echt werknemers die nu om de minste scheet ziek zijn en thuis willen blijven. Of ge ziet aan hun gezicht dat ze eigenlijk niet willen komen werken maar dat gaat niet in de bediening he ge moet wat vriendelijk zijn voor uw klanten. Ja nee dat is echt iets waar ik me enorm aan irriteer. Ze hebben van wat vrijheid kunnen proeven en nu willen ze zo liefst mogelijk thuis blijven.*

Respondent 8: *Plots moogt ge open en we draaiden dan op volle toeren zelfs beter dan verwacht en dan hebt ge plots niet het volume nodig van de mensen voorheen maar ook nog meer he en het was al een algemeen probleem om mensen die meer dan gemiddeld economisch werkloos thuis zaten om die terug geactiveerd te krijgen he ja nee dat was niet evident. Dat is op de dag van vandaag zelfs nog een probleem. We proberen dat nu wel op te vangen door een goed HR-beleid te hanteren en mensen echt te ondersteunen.*

Onkosten

Ondanks de sluiting van horeca- en cateringbedrijven betekende dit niet dat de kosten niet doorgingen, in tegendeel, de huur moest nog steeds maandelijks worden betaald.

Respondent 2: *"In het begin was dat hier pure paniek bij mij he alee ik verdiende echt weinig met afhaal maar ik moest wel elke maand mijne huur kunnen betalen. Gelukkig huurde ik toen nog niet de bovenverdieping dus kon ik dat met mijn spaarcentje wel recupereren maar niet voor eeuwig he.*

Respondent 4: *In het begin was dat wel zo even van oei ik ga wel nog met serieus wat vaste kosten zitten. Ik weet wel van mezelf dat ik voldoende vermogen heb en eventueel een zaak kan sluiten om een andere te redden maarja dat doet ge liever niet he.*

Vele respondenten konden profiteren van het gunstige aspect dat ze reeds geruime tijd actief waren en in het bezit waren van hun eigen bedrijfspand, waardoor een aanzienlijke vaste kostenpost werd geëlimineerd. Bovendien werkten velen van hen met flexibele arbeidskrachten, zoals flexijobs of studenten, waardoor ze geen loonkosten hoefden te dragen. In gevallen waarin er wel sprake was van vast personeel, konden ze gelukkig gebruikmaken van het principe van tijdelijke werkloosheid. Deze factoren resulteerden in een aanzienlijke vermindering van financiële stress bij velen.

Respondent 3: *Ja we moesten dan dicht en dat is heel jammer maar oké ik kon wel meteen de redenering maken van onze zaak is bij ons thuis, we betalen geen huur ofzo en ook ja als er niemand komt gebruikt ge gene stoom of niks he dus qua kosten ja dat hadden we nu ook wel niet echt.*

Respondent 6: *De zaak hier ja dat is van mijn schoonouders dus dat kost mij niks en voor de rest heb ik mijn vaste werknemer die mij altijd helpt op economisch werkloosheid kunnen zetten en ja dat koste mij dan allemaal niks he dus ik ben daar nog goed van af gekomen.*

Respondent 7: *Ons cateringbedrijf dat is hier gewoon aan huis he dus dat is van ons hier allemaal en voor de rest van kosten goh wij moeten ook niemand uitbetalen ofzo he alleen ik en mijn vrouw doen dat hier en als het wat drukker is vragen wij studenten maar voor de rest viel dat wel mee.*

Een kostenpost die herhaaldelijk door de respondenten werd benadrukt, was het verlies van voorraden. De COVID-19-crisis kwam vrij onverwacht, waardoor ondernemers geconfronteerd werden met volle koelkasten en voorraadkasten. In het begin hebben velen geprobeerd om sauzen en vleeswaren in te vriezen, maar na verloop van tijd nam de kwaliteit ervan af. Daarnaast zijn ook

dranken vervallen en moesten ze worden weggegooid. Niettemin hebben sommige respondenten aangegeven dat zij steun ontvingen van leveranciers, waarbij enkelen vaten of een aantal voedingsmiddelen kosteloos terugnamen.

Respondent 1: *Wat wel altijd miserie was als we moesten sluiten waren onze voorraden. Ja ge hebt altijd voorraden zeker als brasserie en ge kunt dan uw sauzen wel voor een deel invriezen maar om dan opeens pas na 8 maanden open te mogen doen dan is dat toch niet evident om dezelfde kwaliteit te hebben. We hebben dan ook veel moeten weggoaien, constant eigenlijk. Vooral bieren en frisdrank, denk bijvoorbeeld aan fruitsap ja dat vervalt wel snel. De brouwerij kwam daar wel voor een deel tussen, die zeiden dan van ge krijgt nadien zoveel bakken voor niks maar ja dat is nooit genoeg geweest om onze schade op te vullen.*

Respondent 7: *Wij hadden een groot feest voor de voetbal en dan opeens wordt dat afgelast he ja door corona mocht plots niks doorgaan maar ik had alles al besteld he ik zat hier met 4000 euro aan eten en toen heeft de voetbal wel een deel overgekocht en dat binnen de club verkocht om geld te verzamelen maar ook is gelukkig de leverancier een deel komen halen.*

4.2 Effecten van COVID-19-crisis op het mentaal welzijn

Positief welzijn

Elke respondent vertoont een unieke persoonlijkheid en reageert derhalve op verschillende manieren op de COVID-19-crisis. Wel kan er over het algemeen worden bevestigd dat het welzijn van de respondenten positief werd beïnvloed tijdens de crisis. Vele benadrukken dat ze in de afgelopen jaren een gevoel van geluk hebben ervaren en innerlijke rust hebben gevonden. Bovendien is hun levensvoldoening toegenomen aangezien ze meer tijd hadden om met hun kinderen en familie door te brengen.

Respondent 3: *Eigenlijk kijk ik heel positief terug op die periode. Ik heb leuke dingen kunnen doen met mijn kinderen, we hebben zelfs feestjes in zaal georganiseerd met ons vieren. Ja echt gewoon genoten want dat deden we er voor eigenlijk te weinig.*

Respondent 5: *Bij mij moogt ge alleen maar goed zeggen. Plus plus plus zetten ja ik kreeg een vergoeding, ik was eindelijk gewoon op mijn gemak. Het was ook schoon weer en ik zat hier met mijn dochter in de tuin de genieten ja dat was eigenlijk alleen maar ne schone tijd.*

Respondent 6: *Ik voelde me alles behalve verdrietig eigenlijk ik heb twee kinderen weet ge niet dat is een heel ander leven dan he. Nu zie ik die terug heel weinig maar toen in die tijd was ik veel thuis en was dat opnieuw samen eten. Ik ging die kleine dan ook terug halen op school ja da was voor mij echt leuk he ik mag dat natuurlijk niet zeggen maar dat was toch wel een fijne periode hoor.*

De respondenten rapporteerden niet alleen een verhoogd gevoel van geluk en rust, maar gaven ook aan dat ze zich op diverse manieren persoonlijk en zakelijk hebben ontwikkeld gedurende deze periode. Door actief te reageren op de situatie hebben ze veel bijgeleerd. Bovendien hebben ze tijdens de crisis voldoende gelegenheid gehad op na te denken over de richting van hun leven en van

hun bedrijf, en of ze daadwerkelijk gelukkig worden van hun huidige bezigheden. Deze aspecten zijn allemaal in lijn met het concept van eudaimonisch welzijn, dat verwijst naar het bereiken van een betekenisvol en vervuld leven.

Er waren eveneens respondenten die een passieve reactie vertoonden op de situatie en ervoor kozen simpelweg te genieten van hun welverdiende rust. Het is echter belangrijk op te merken dat deze reactie voornamelijk voortkwam uit het feit dat deze individuen reeds voldoende financiële middelen hadden opgebouwd en zich dankzij de steunmaatregelen geen zorgen hoefden te maken over hun financiële situatie. Deze bevindingen ondersteunen de rol van sociaaleconomische factoren bij het bepalen van de reactie op de crisis. Personen met een stabiele financiële basis en toegang tot adequate steunmaatregelen hebben vaak de mogelijkheid om een meer ontspannen houding aan te nemen.

Respondent 1: *Het was eigenlijk altijd hard werken geweest enz. Ik zelf heb dat ervaren als een soort vakantie he even niks aan mijn hoofd, geen stress want we deden niks van take-away. Mijne papa moest zich bijvoorbeeld ook al niet bezighouden met de paparassen terwijl hij wel geld binnen kreeg ja goh dat was echt eigenlijk een vakantie voor ons he.*

Respondent 4: *Ik heb de crisis meer opgevat als ne time-out he ik ben gaan wandelen met mijn honden uhm ben naar de mensen geweest die ik graag zie en waar ik tot rust kwam. Ja ik heb het eigenlijk gewoon allemaal laten passeren dat is gewoon mijne mindset. Als ge fris blijft en een goede vibe hebt met de mensen en uw team ja dan komt alles uiteindelijk wel goed en dat zorgt dan ook dat ge een schoon zaak hebt en dat ook zo blijft.*

Respondent 5: *Ik heb echt gewoon proberen genieten en me niet druk gemaakt om dingen. Ik zat op die moment ook in een scheiding en was blij dat ik eigenlijk niet moest gaan werken weet ge mensen gaan toch vragen stellen enz. en daar had ik geen behoefte aan op die moment. Nee ik heb mijne tijd kunnen pakken om alles te verwerken en me te nestelen in mijn nieuw huisje.*

Ten slotte bleek dat alle respondenten konden rekenen op een solide sociaal vangnet. Verscheidene klanten uitten hun bezorgdheid over de situatie en geven te kunnen dat ze zeker terug zouden keren zodra dat mogelijk was. Deze uitdagingen van steun zorgden voor een gevoel van erkenning en vreugde bij de respondenten, wat op zijn beurt het positieve welzijn versterkte. Bovendien ontvingen veel respondenten hulp en ondersteuning van vrienden, collega's en familieleden bij het heropstarten van hun onderneming. Deze steunfaciliteiten speelden een cruciale rol bij het vergemakkelijken van het herstelproces, aangezien ze respondenten in staat stelden om effectiever om te gaan met de diverse vereiste maatregelen. Het beschikken over een dergelijk sociaal vangnet kan worden beschouwd als een waardevolle energiebron, die bijdraagt aan het bevorderen van het positieve mentale welzijn.

Respondent 1: *Wij waren er allemaal om papa te helpen en te motiveren he in het administratieve maar ook om hem te helpen bij het terug gaan werken he. Alles klaar te maken en al het eten uit te sorteren. Ook veel personeel is toen komen helpen. Hij vond dat dan ook een groot plezier he zo die steun.*

Respondent 6: *Ik kwam zo wel is klanten tegen in de winkel en die zeiden dan wel van als het terug allemaal mag dan zijn we daar he. Ja dat was natuurlijk fijn om te horen he dat die mensen u missen en zo toch wel met u in zitten.*

Negatief welzijn en stress

Niettemin is het essentieel om een breder scala aan perspectieven en ervaringen in overweging te nemen bij het onderzoeken van het welzijn tijdens de COVID-19-crisis. Het is vanzelfsprekend dat niet alle aspecten van deze periode gekenmerkt werden door louter positieve ervaringen. Sommige respondenten haalden dan ook aan dat ze negatieve effecten hebben ervaren, zoals verhoogde stress, isolatie of privé-moeilijkheden. Het is daarom belangrijk om rekening te houden met de diversiteit aan individuele ervaringen en de complexiteit van de impact van de crisis op het welzijn in zijn geheel.

De individuele ervaringen met betrekking tot het welzijn tijdens de COVID-19-crisis zijn zeer persoonlijk en kunnen aanzienlijk verschillen tussen respondenten. Desalniettemin hebben bepaalde respondenten aangegeven dat ze in het begin van de crisis gevoelens van angst en onzekerheid hebben ervaren, voornamelijk als gevolg van het ontbreken van een duidelijk en rechtvaardig steunbeleid. Gedurende deze periode waren er niet alleen financiële stressoren aanwezig, maar ook stress met betrekking tot het aanvragen van de financiële ondersteuning. Het proces van steunaanvragen moest namelijk elke maand tijdig worden doorlopen, wat aanvankelijk voor velen in het begin als een uitdagend proces werd ervaren. Sommige respondenten ervaarden stress omdat ze vreesden dat ze die maand geen uitkering zouden ontvangen.

Respondent 1: *Ik zelf had in het begin vooral stress van dat invullen van die steunmaatregelen. Ik belde echt vaak mijne boekhouder of naar het sociaal secretariaat maar voor ge die te pakken kreeg was het bijna het einde van de maand he. Ge moest natuurlijk wel op tijd zijn met dat invullen wantja anders krijgt ge niks he.*

Respondent 3: *Ik ga daar ook niet over liegen maar in het begin was ik wel zo wat angstig ofja ge viel in een gat he. Ge moest dan opeens dicht en ge wist niet voor hoelang en eigenlijk niemand wist het he. De overheid zelf is ook pas na 3 maanden met een systeem gekomen ja kijk we hadden we geld genoeg maar toch hebt ge zoiets van wat gaan ze toch niet allemaal doen. Ja zo die onwetendheid was niet aangenaam.*

Uiteraard bleef de COVID-19-crisis een periode van aanzienlijke onzekerheid en de respondenten benadrukten dat ze nooit wisten wat ze konden verwachten. Deze voortdurende onzekerheid heeft bij sommigen individuen aanzienlijke psychologische impact gehad. Het heeft gedachten losgemaakt over de mogelijkheid om hun bedrijf te sluiten en een nieuwe richting in te slaan, omdat er twijfels waren over de levensvatbaarheid en het herstel van hun onderneming wanneer ze weer mochten heropenen. Toch hebben deze respondenten wel nooit de stap gezet tot stopzetting.

Respondent 1: *Onze papa heeft wel echt op een bepaald moment gedacht van ja als het zo nog lang blijft duren ja dan stop ik ermee he. Want voor hem terug die opstart te maken en dan ook nog niet wetende onder welke dingen en regels. Wat geld moest hij nog wel niet gaan investeren allemaal om het coronaproof te maken.*

Respondent 2: *Ik heb altijd gezegd mannekes ik ga dood achter mijn toog tot mijn pensioen ma toen moest ik toch ff denken van oei red ik dat wel en is het me dat wel echt waard om al mijn geld er door te halen en opnieuw te moeten beginnen. Ik denk zonder die overheidssteun dat ik op een punt was gekomen van oké ik sluit de boel en dan wacht ik een paar jaar en begin ik een ander concept of ga ik werken.*

Respondent 4: *Toen we terug open gingen was dat waanzin want oké de kwaliteit van de service en eten ging achteruit want we moesten onze mensen opeens verdelen. Toen heeft het echt wel niet veel gescheeld of ik zei we gaan één zaak sluiten om puur zo andere zaken te redden he want dat was echt heel moeilijk toen.*

De respondenten ondervonden over het algemeen weinig financiële stress, aangezien velen reeds een solide financieel vermogen hadden opgebouwd en daarnaast konden vertrouwen op de overheidssteun om eventuele financiële tekorten te compenseren. Het is echter belangrijk op te merken dat dit niet betekent dat zij geen andere vormen van stress hebben ervaren. Sommige respondenten hebben namelijk stress ervaren als gevolg van aanpassingen die zij moesten doorvoeren binnen hun organisatie. Deze aanpassingen omvatten bijvoorbeeld wijzigingen in de bedrijfsvoering, wat gepaard ging met een zekere mate van druk. Niettemin kan worden gesteld dat geen van de respondenten ernstige psychische problemen heeft ervaren als gevolg van deze stressfactoren, aangezien zij werden ondersteund door een solide intern netwerk.

Respondent 7: *Wij doen catering en toen gingen we opeens afhaal doen ja dat is toch wel een heel ander principe weet ge dus dat was wel wat zoeken in het begin en dan komt daar wel wat stress bij kijken hoor. Ook toen we onze zomerbar wouden openen, toen is er nog last minute een tuinaannemer gekomen om dat hier allemaal uit te tekenen. Wij wouden wel snel openen ma zo door steun van vrienden en familie is dat ook wel gelukt hoor die zijn dan komen helpen.*

Respondent 8: *Wij hadden wel nog 60% van onze activiteit dat bleef draaien maar dan moesten we er ook wel voor zorgen dat ons volk nog komt opdagen he want ja het was nu eenmaal wel een periode van angst dus ja jawel toch stress gehad toen het was niet evident he. Het management heeft die periode heel hard gewerkt dus heel veel gepraat en gecommuniceerd zodat we mensen gerust konden stellen. Ja ge moet dat ook niet alleen doen he als ge de juiste mensen rondom u hebt dan kunt ge al heel veel he.*

Ten slotte hebben sommige respondenten stress ervaren op het persoonlijke vlak. Naast de veranderingen die plaatsvonden op de werkvloer, bracht de COVID-19-crisis ook veranderingen met zich mee in het dagelijks leven van individuen. Het is opmerkelijk dat deze veranderingen in het persoonlijke leven hebben geleid tot verminderd gepieker over hun onderneming bij bepaalde respondenten. Bovendien gaven zij aan dat de mensen in hun directe omgeving zoals familie en naasten, veel belangrijker werden dan hun bedrijf. Deze verschuiving in perspectief en prioriteiten werd versterkt door de crisis, wat door sommige respondenten ook steeds meer werd erkend.

Respondent 2: *Ik had ook stress thuis of ja ik had een zwangerschap die ten einde liep maar dan ook bevallen alee ja mijne partner mocht dan niet mee. En ge kent het dan he ge kon uw kindje aan niemand laten zien. En een jaar later ging ik scheiden ja ik heb het allemaal*

op elkaar gehad maar dat zorgen er wel voor dat ik niet veel zat te piekeren over mijne zaak he ik had die tijd helemaal niet met zo ne nieuwe baby en ne peuter waar ik alleen voor moest zorgen. Mijn mama kwam dan wel helpen ofzo ja daar heb ik ook wel veel aan gehad en ben ik nog altijd zo dankbaar voor.

Respondent 7: *Pas op he met dat afstandsonderwijs erbij dat was het ook niet he. We hebben drie kinderen en die zaten hier en ge moest echt veel helpen he dat lukte dan de hele tijd niet en kom is hier en ik snap het niet ja dat was bijna een fulltime job aan het worden he. Ik had geen tijd eigenlijk om me druk te maken over dingen. Die tijd heeft ons trouwens ook doen beseffen hoe weinig tijd we eigenlijk vrij maakte ervoor voor de kinderen dan he. Dus na corona hebben wij ook gezegd van kijk we nemen elke schoolvakantie ook een week verlof om bij de kindjes te zijn. Ja onze ogen zijn toen toch wel opengegaan.*

4.3 De ontvangen steunmaatregelen van de overheid

De overheid heeft getracht zelfstandige horecaondernemers te ondersteunen door middel van diverse steunmaatregelen. Hoewel veel respondenten tevreden waren met deze steunmaatregelen, waren er toch enkele valkuilen waarvan zij gewag maakten. Respondenten verklaarden dat in de beginperiodes de steunmaatregelen onduidelijk en ontoereikend waren, wat leidde tot financiële zorgen bij sommigen. In de tweede lockdown werden de steunmaatregelen beter afgestemd op de specifieke behoeften van ondernemingen, waardoor ondernemers weer boven water konden komen. Veel respondenten toonden wel begrip voor de situatie, aangezien de overheid zelf niet volledig op de hoogte was van de omvang en complexiteit van de crisis.

Deze masterproef richt zich exclusief op de steunmaatregelen waarvan de respondenten gebruik hebben gemaakt in het kader van de COVID-19-crisis. Ten eerste konden alle ondernemers die genooddaakt waren hun zaak te sluiten als gevolg van de crisis gebruik maken van het crisis-overbruggingsrecht. Zelfstandige in hoofd- en bijberoep die moeilijkheden ondervonden ten gevolge van het coronavirus hebben recht op een vervangingsinkomen. Gedurende de eerste lockdown werd dit vervangingsinkomen echter als relatief laag ervaren, namelijk 1600 euro netto. Respondenten gaven aan dat dit bedrag vaak lager was dan hun reguliere inkomen, wat resulteerde in aanpassingen aan hun levensstijl. Desalniettemin waren zij dankbaar voor de geboden steun, aangezien zij tijdens deze periode ook beduidend minder werkten. Tijdens de tweede lockdown werd het vervangingsinkomen plotseling verdubbeld tot ongeveer 3200 euro, wat door velen als een geschenk werd beschouwd. Wel was er onduidelijkheid over de mogelijke aftrekposten die van toepassing waren op dit bedrag.

Respondent 1: *In het begin kreeg ik iets van een 1600 euro maar voor niks te moeten doen vond ik dat eigenlijk wel prima. Oké het was minder dan dat ik normaal verdiende maar ik deed niks he ik had eigenlijk vakantie en kreeg toch geld binnen. Erna is dat dan wel nog meer geworden ma toen wist ik wel al van dit ga ik later toch wel ergens moeten compenseren.*

Respondent 2: *In het begin kregen we 1600 euro netto. Nu dat is iets minder dan dat ik mezelf uitkeer maar ik heb altijd heel zuinig geleefd dus ik kon daar nog wel mee om. Maar*

dan opeens kwam die tweede lockdown en toen hebben ze bij alle horecazaken gezegd van oke we gaan de uitkering verdubbelen. We krijgen nu dan 3200 euro ja da was opeens veel meer dan dat ik mezelf uitkeer, dat was wel zo van oef even een gemoedsrust.

Zoals eerder vermeld, hadden enkel bedrijven die verplicht moesten sluiten recht op een vervangingsinkomen. Dit impliceert dat cateringbedrijven geen aanspraak konden maken op dit inkomen, aangezien zij niet als 'zaak' werden beschouwd, maar eerder als een dienstverlening. Een respondent die catering in de niet-commerciële sector, zoals bij trouwfeesten, werd geconfronteerd met zowel het verlies van inkomen als werkgelegenheid. Het enige dat de overheid hem kon bieden, was een evenementenpremie. Aan de andere kant haalde een andere respondent aan dat hij actief was in de commerciële sector, waar hij cateringdiensten aanbood aan rusthuizen en opvangtehuizen. Deze respondent kon dus in zekere mate blijven opereren met een beperkte capaciteit en had geen behoefte aan premies, aangezien zijn bedrijf financieel gezond bleef.

Respondent 7: *Ge kreeg enkel geld als ge een etalage of winkel had die ge moest sluiten maar wij hadden dat beide niet dus officieel moesten wij niet sluiten he en dan kreeg ge ook geen geld maarja wij konden niet werken want voor wie moesten wij werken? En dan hadden we ene keer na een lange tijd een evenementenpremie gehad, dat was ook maar eenmalig een vast bedrag van 3000 euro maar ik heb verder nooit meer iets aangevraagd omdat ik niet geloof in die zever. Ge gaat mij niet wijs maken dat de overheid zoveel geld heeft om allemaal maar uit te delen aan iedereen nene die komen dat terugvragen dus toen heb ik gezegd van kijk het hoeft niet meer.*

Respondent 8: *Wij hebben eigenlijk niks van steun gehad alleen gebruik gemaakt van het principe van economisch werkloosheid maar oké wij hadden dat ook niet echt nodig want wij deden de catering van rusthuizen enz. Uiteindelijk bleef er 60% van onze activiteit overeind dus we kregen nog wel geld binnen. We hadden wel nog een aantal premies kunnen aanvragen maar dat hebben we niet gedaan omdat dat uitstel is eh dat is gevaarlijk ge moet denken van dat zal op een of andere manier moeten worden bijgebeend dus wij hadden het principe van als we alles zelf kunnen betalen doen we het gewoon.*

Horecazaken konden naast hun vervangingsinkomen ook aanspraak maken op sluiting- en ondersteuningspremies, die bedoeld waren om respondenten te ondersteunen bij het betalen van hun zakelijke kosten. Niettemin gaven ook hier de respondenten aan dat de initiële overheidsmaatregel tekortschoot. In het begin ontvingen zij bijvoorbeeld een vast bedrag van 4000 euro. Hoewel dit voor sommige respondenten voldoende was om hun vaste kosten te dekken, was het voor anderen aanzienlijk ontoereikend. Na enkele maanden heeft de overheid echter aanpassingen doorgevoerd en een systeem geïntroduceerd dat gekoppeld was aan de omzet. Respondenten moesten maandelijks hun omzetcijfers van het voorgaande jaar doorgeven en ontvingen vervolgens 10% van die omzet als compensatie. Op deze manier werd de steun meer afgestemd op de grootte van de onderneming, waardoor ook grote horecazaken beter in staat waren om hun vaste kosten te dekken.

Respondent 1: *Iedereen kreeg dan in het begin hetzelfde van compensatie of ge nu een grote of kleine zaak waart want uhm andere zaken met veel minder zitplaatsen kregen*

hetzelfde als ons. Maar onze huur was op het moment vrij hoog en dan kreeg ge 4000 euro per maand steunmaatregelen ja daar komt ge nergens mee he want uw andere vaste kosten bleven ook doorlopen.

Respondent 4: *Ge wist toen ge moest sluiten niet tegoei waar ge aan toe zijt he en dan opeens krijgt ge daar 4000 euro per zaak. Ik zei dat was gene cadeau he 4000 per zaak dat was niet genoeg om dat hier te financieren he. En dan rond de tweede sluiting was dat denk ik iets van 10% van uw omzet van vorig jaar en dan was ik wel meteen meer gerustgesteld.*

Respondent 5: *Voor mij was die premie eigenlijk veel te veel he ik heb nie zo een hele grote zaak maar ik moet ook geen vaste kosten betalen want dat pand is van mij. Ja dat was mooi meegenomen natuurlijk ma nadien heb ik wel minder ontvangen omdat het toen berekend werd op mijne omzet.*

Een additionele ondersteuningsmaatregel die aanzienlijk bijdroeg aan het verlichten van financiële zorgen was de mogelijkheid om personeel op tijdelijke werkloosheid te plaatsen. Dit beleid bood ondernemers de kans om werknemers tijdelijk niet te laten werken, terwijl ze toch een deel van hun inkomen ontvingen via een werkloosheidsuitkering. In het geval van de respondenten waren er echter verschillende die gebruik maakten van flexibele arbeidskrachten, waardoor zij geen beroep hoefden te doen op dit beleid. Daarentegen haalde andere respondenten die vast personeel in dienst hadden aan dat dit een enorme opluchting was. Indien zij geen gebruik hadden kunnen maken van tijdelijke werkloosheid, zou dit een aanzienlijke financiële last hebben gelegd op hun onderneming. Het vooruitzicht van het moeten doorbetalen van het volledige salaris van hun personeel gedurende de periode van verminderde activiteit of sluiting zou de financiële levensvatbaarheid van hun onderneming kunnen aantasten.

Respondent 5: *Uiteindelijk de crisis voor mij was helemaal niet zo erg he ik had amper kosten en ik kreeg wel nog een inkomen. Verder kon ge ook makkelijk uw personeel op economisch werkloosheid zetten. Ja zorgen moest ik mij niet meer maken dan he.*

Respondent 8: *Wij draaiden nog wel voor 60% maar toch moest dat gecompenseerd worden he. Dus het enigste waar wij dan gebruik van hebben gemaakt als steun was het principe van economisch werkloosheid. Ik denk dat wij 1/5de van ons personeel daarop hebben moeten zetten wat eigenlijk ne grote loonkost zou zijn als we die zelf zouden moeten uitbetalen he.*

Een andere opvallende maatregel was de tijdelijke verlaging van het btw-tarief op dranken en maaltijden ter plaatse van 21% naar 6%. Deze beleidsinterventie had volgens respondenten als doel de horecasector terug te stimuleren en hun te helpen bij de verliezen als gevolg van de pandemie te compenseren. Door de verlaging van de btw-tarieven werden de prijzen voor consumenten ook lager, wat naar verwachting de vraag naar eten en drinken in restaurants zou stimuleren.

Respondent 4: *Ik vind eigenlijk dat de overheid het toch wel vrij goed gedaan heeft want het was zot allemaal. Wat zeker dan enorm goed heeft gedaan is die btw die ze verlaagd hebben naar 6% voor de horeca dan he. Voor de horeca was dat echt een godsgeschenk.*

Respondent 7: *Wij hebben dan één jaar ne zomerbar gehad omdat we toch ergens inkomsten moeten verwerven en dan was dat 6% aan drank he die hebben ze toen verlaagt van 21% naar 6% om de horeca levendig te houden want de mensen waren altijd maar aan het klagen maar eigenlijk moet ge zo denken he dat was 15% extra winst voor ons.*

Deze bevindingen benadrukken het belang van overheidsmaatregelen ter ondersteuning van de horeca- en cateringsector tijdens de COVID-19-pandemie. Door de introductie van beleid zoals tijdelijke werkloosheid en andere vormen van financiële bijstand, werd de druk op horeca- en cateringuitbaters verlicht en werd de veerkracht van de sector terug vergroot. Wel dient te worden opgemerkt dat de impact van dergelijke maatregelen afhankelijk is van de specifieke omstandigheden en de samenstelling van het personeelsbestand van elke individuele horeca- of cateringzaak.

Ten slotte werden de respondenten ook gevraagd of zij op de hoogte waren van eventuele mentale ondersteuning die de overheid biedt aan ondernemers in moeilijkheden. Geen enkele respondent was op de hoogte van dergelijke ondersteuning en ze hadden hier ook geen behoefte aan waardoor ze nooit actief op zoek zijn gegaan. Wat betreft de meningen over deze steunmaatregel waren de respondenten verdeeld. Sommigen beschouwende het als een waardevol initiatief, maar waren van mening dat de communicatie hierover verbeterd moest worden. Anderen waren daarentegen van mening dat alleen financiële steun voldoende was, omdat ondernemers voornamelijk mentaal leden onder de financiële problemen die zij ondervonden.

Respondent 3: *Nee daar had ik nog nooit iets over gehoord maarja kijk ik heb dat eigenlijk totaal ook niet nodig gehad he ik had het opzich wel goed die periode. Maar ik kan me voorstellen voor iemand die zo pas begonnen was en heel veel openstaande leningen had ja dat die coronacrisis er wel zwaar heeft ingehakt. Ja voor hun is zoiets wel nog ideaal misschien maar dat ze het dan meer openlijk communiceren ofzo. Want ja ik heb er zelf echt nog niks van opgevangen.*

Respondent 5: *Ik denk wel dat sommige dat zeker konden gebruiken en nodig hadden nuja ik weet wel niet of het iets gaat helpen. Ik denk dat het vooral financieel is ja dan wordt ge ziek als ge geldproblemen hebt. Echt financiële stress dat is voor de gezinssituatie ja voor niks goed he. Maarja als ge dan met een psycholoog gaat babbelen en die vraag hoe komt het dat ge u zo voelt, ja ge weet van waar het komt he. Ge zijt failliet gegaan maar dan hadden ze u eigenlijk mentaal kunnen helpen door financiële steun en niet door achteraf met iemand te mogen gaan babbelen.*

Het aanvraagproces van de steunmaatregelen

De meningen omtrent het aanvragen van steunmaatregelen waren verdeeld. Veel respondenten schuwden het proces en lieten de aanvraag volledig over aan hun boekhouder, wat op zijn beurt extra kosten met zich meebracht. Andere besloten daarentegen om zelf de aanvraag in te dienen, hoewel zij aanvankelijk enige moeilijkheden ondervonden. Uiteindelijk raakten de meeste respondenten na enkele maanden vertrouwd met het systeem. Het is echter belangrijk op te merken dat dit grotendeels te danken is aan het sociaal secretariaat en Horeca Vlaanderen, aangezien zij blijkbaar

de tijd namen om de informatie zorgvuldig en op een begrijpelijke wijze te communiceren. Bovendien heeft niemand enige problemen ervaren met betrekking tot de daadwerkelijke ontvangst van de aangevraagde steun, aangezien de bedragen snel op hun rekening werden gestort.

Respondent 1: *Ik vond vooral dat ons sociaal secretariaat ons goed geïnformeerd had. Die stuurde echt nieuwsbrieven elke week rond met dan echt informatie over personeel. Uhm Horeca Vlaanderen stuurde ook echt alle informatie door en daar baseerde ik me dan ook helemaal op maar de overheid zelf vind ik dat uhm ja dat was altijd zo via VLAIO dan maar daar stond van alles op en ik wist dan niet goed wat nu voor ons van toepassing was.*

Respondent 2: *Ik heb dat elke maand zelf altijd ingegeven soms wel in samenspraak met mijne boekhouder zodat ik zeker wist dat ik het juist deed maar uiteindelijk ja ge had dat wel snel door hoe dat allemaal ging hoor op een bepaald moment waart ge daar wel in thuis. En dan had ik dat ook wel echt binnen de week op mijn rekening staan dus ik moest daar niet achter gaan zitten ofzo.*

Respondent 6: *Ik heb eigenlijk altijd alles automatisch naar de boekhouder doorgestuurd en die heeft dat dan altijd voor ons ingevuld want ja ik heb daar zelf eigenlijk vrij weinig verstand van.*

Kanttekening steunmaatregelen

Over het algemeen blijken de respondenten een positieve houding te hebben ten opzichte van de steunmaatregelen die zijn genomen. Veel van hen konden hun vaste kosten dekken en overleven, waardoor de financiële stress verminderde. Desalniettemin zijn er enkele negatieve aspecten naar voren gekomen. Ten eerste hebben alle respondenten aangegeven dat zij een aanzienlijk hogere belastingaanslag hebben ontvangen, wat voor sommigen als een verrassing kwam. Verschillende respondenten zijn van mening dat de communicatie vanuit de overheid beter had gekund. Zij hadden gehoopt dat de steunmaatregelen zodanig netto gevormd waren en dat ze dus niets zouden moeten terugbetalen in de vorm van belastingen. Dit is ook de reden waarom sommige respondenten geen steun hebben aangevraagd.

Respondent 2: *Er werd wel veel te weinig gecommuniceerd van wat ge nu eigenlijk allemaal krijgt want als ik daar met mijne boekhouder over sprak van ja kijk ik krijg nu 3200 euro maar is dat netto of gaat daar nog van alles van af? Ja dat was heel wazig en uiteindelijk was het dan ook geen netto en dan denk ik geef dan toch ook niet zoveel.*

Respondent 7: *Wij hebben ene keer steun aangevraagd maar daarna niet meer omdat ik geloofde er niet in dat de staat 4 of 5 duizenden euro's aan al die cafébazen ging geven. Ik dacht meteen dat kan niet he er staat hier geen idioot op mijne kop. Ge gaat dat terug moeten betalen op een of andere manier. Ik hoefde dat dan liever niet en laat me mijne plan maar trekken.*

Zoals eerder vermeld, brachten respondenten naar voren dat er de eerste maanden aanvankelijk sprake was van een ongelijke verdeling binnen het systeem van steunmaatregelen. Niettemin heeft de overheid adequaat gereageerd door tijdig aanpassingen door te voeren, waardoor alle bedrijven

financiële vooruitgang konden boeken. Toch waren sommige respondenten zich bewust van het feit dat deze steunmaatregelen ook zwak presterende bedrijven in stand houden, wat potentiële economische versterking kan belemmeren. Dit standpunt illustreert het belang van een zorgvuldige afweging tussen het ondersteunen van bedrijven in nood en het waarborgen van een veerkrachtige gezonde economie op lange termijn. Om deze reden suggereren de respondenten dat de overheid beter had kunnen anticiperen op deze mogelijke economische verzwakking bij het ontwerpen en implementeren van steunmaatregelen.

Respondent 1: *Iedereen had wel toegang tot die steun he voor hetzelfde geld was dat al een slecht draaiende zaak die op het randje van faillissement stond en die kreeg dan opeens evenveel geld als een goed draaiende zaak en konden overleven, ja dat beeld klopt toch niet in mijn hoofd.*

Respondent 8: *Bedrijven die het eigenlijk al moeilijk hadden kregen dan opeens veel geld binnen door die steun he. Maar op een gegeven moment hebben ze gezegd van eigenlijk is het voor vele een uitstel van executie maar dat vervuild wel ergens het economische landschap en geeft een vertekend beeld en een fout beeld af.*

4.4 Effecten van veerkracht op het mentaal welzijn

Veel respondenten vertoonden een opmerkelijke veerkracht door proactief te reageren op uitdagingen die voortkwamen uit de COVID-19-crisis. Veerkracht kan worden gedefinieerd als het vermogen van individuen om zich aan te passen aan moeilijke omstandigheden, tegenslagen te overwinnen en zich te herstellen. In dit specifieke geval hebben de meeste respondenten gebruikgemaakt van probleemgerichte copingstrategieën, zoals het stimuleren van afhaalmaaltijden of het leren van nieuwe technieken. Door deze strategieën toe te passen, slaagden ze erin hun omgevingsmeesterschap verder te ontwikkelen. Dit resulteerde op zijn beurt in een verhoogd niveau van eudaimonisch welzijn, dat verwijst naar een dieper gevoel van betekenis en floreren in het leven. Daarnaast hebben velen van hen zowel op professioneel als persoonlijk vlak aanzienlijke groei ervaren, wat eveneens heeft bijgedragen aan het bevorderen van hun positieve welzijn.

Respondent 2: *Ik ben van nature echte een bezige bij he dus stilzitten ja ik werd gek thuis dat was het niet voor mij. Ik heb dan toch geprobeerd om positief om te gaan met de situatie en ben dan begonnen met het afhaalprincipe van taarten. Maar ook gewoon ik bakte ervoor al graag maar ik heb echt wel ontdekt dat dat nu mijn passie is. Ik sta nu ook eigenlijk zelf niet meer achter de toog maar meer in de keuken ja dat is wel veranderd door die crisis.*

Respondent 7: *Wij waren wel van mening van kijk uhm we gaan nu wel niet in een hoekje gaan kruipen he en wij hebben dan eigenlijk een chef-kok laten komen ma meer zo om ons nog wat bij te leren ja we hebben ons eigenlijk wel goed beziggehouden en we hebben er ook veel van geleerd. We zijn eigenlijk nu 2x zo rap als vroeger omdat die mens ons zoveel heeft geleerd.*

Respondent 8: *De coronacrisis heeft wel teweeggebracht wij zijn gaan nadenken van wat doen we allemaal en voor wie doen we het? Ja die oefening hebben we wel gemaakt en dan hebben we gezegd we gaan ons assortiment downsizen en bepaalde dingen niet meer doen.*

Goh en verder durf ik ook wel zeggen dat mijn veerkracht en in het flexibel en dynamisch denken ik toch wel gegroeid ben. Allee er gebeurd iets wat niemand had verwacht en dat is ne koekenpan op uwe kop he maar toen hebben we wel goed nagedacht oké hoe gaan we hier mee om.

Diverse respondenten waren niet alleen gericht op het handhaven van hun bedrijfsactiviteiten en het veerkrachtig aanpakken van de situatie, maar sommigen besloten ook om substantiële verbeteringen aan te brengen in hun onderneming. Zij herkenden namelijk opportuniteiten tijdens de sluitingsperiode om langverwachte renovaties uit te voeren of om hun klantenbestand te vergroten. Deze aanpak stelde hen in staat om actief betrokken te blijven bij hun onderneming en verminderde het risico op overmatig piekeren.

Respondent 3: *Wij hebben in die lockdownperiode eigenlijk gebruik gemaakt om ons terras aan te leggen dus nu kunnen ook de mensen bij ons buiten zitten en dat is eigenlijk best gezellig geworden. Weet ge ge waart dan ook bezig met iets he dat deed toen veel.*

Respondent 4: *Toen we moesten sluiten heb ik meteen de knoop doorgehakt en gezegd van kijk dit is de ideale moment om het restaurant te verbouwen. Ge keek dan zo naar de buurlanden dus ik verwachtte wel van dit gaat even duren vooraleer we terug open mogen dus ik had zoiets van nu is de moment he we gaan dat hier positief proberen om te buigen.*

Respondent 8: *Corona is ook een tijd geweest om met nieuwe partijen te gaan praten eh en zo zijn er wel veel nieuwe relaties ontstaan en dat merken we nu ook nog op de dag van vandaag he toen alles terug mocht zijn wij niet terug 100% beginnen draaien maar direct doorgeschoven naar 150% door veel nieuwe business.*

Niettemin waren er ook respondenten die ervoor kozen om gedurende de gehele sluitingsperiode geen afhaalservice te implementeren en in plaats daarvan ervoor kozen om thuis te blijven. Voor hen werd de inspanning om hun bedrijfsvoering gedurende die weken of maanden ingrijpend te veranderen als niet de moeite waard beschouwd. Hoewel deze respondenten mogelijk als minder veerkrachtig kunnen worden gezien in vergelijking met hun tegenhangers, had dit opmerkelijk genoeg geen nadelige invloed op hun mentaal welzijn. Ze accepteerden eenvoudigweg de situatie zoals die was en genoten van de welverdiende rust. Dit toont aan dat het vermogen om veerkrachtig te zijn niet de enige bepalende factor is voor het mentaal welzijn van individuen. In plaats daarvan kan het cultiveren van een gevoel van acceptatie en het vinden van voldoening in rustperiodes ook bijdragen aan het bevorderen van het positief welzijn.

Respondent 1: *Ik en mijn papa baten een brasserieke uit en we vonden dat niet bij ons passen om dan opeens spaghetti of slaatjes ofzo te gaan aanbieden goh nee mijne papa is ook al niet meer van de jongste die had daar ook allemaal geen goesting in.*

Respondent 4: *Ik had al snel gekozen om niks van afhaal aan te bieden. Ik heb echt een grootkeuken hier he en om daarvoor personeel in te schakelen en dat allemaal geregeld te krijgen pff nee dat was het mij toch wel allemaal niet waard.*

Discussie

De bevindingen van dit onderzoek bevestigen bestaande studies en analyses met betrekking tot de effecten van de COVID-19-crisis op horeca- en cateringsector. Zoals verwacht werden deze bedrijven gedwongen om hun deuren te sluiten, maar kregen ze wel de mogelijkheid om over te schakelen naar afhaal- en bezorgdiensten. Bovendien mochten deze bedrijven na een bepaalde periode heropenen, zij het onder strikte naleving van de opgelegde maatregelen. Wat betreft het menselijk kapitaal kunnen de bevindingen gedeeltelijk bevestigen wat in de academische literatuur is beschreven. Volgens Chen & Chen (2021) zouden horeca- en cateringbedrijven tekorten hebben aan personeel bij het heropenen na de COVID-19-crisis aangezien ze door de lange werkloosheid een andere job zijn gaan zoeken. Sommige grote horeca- en cateringbedrijven ondervonden deze moeilijkheden bij het terughalen van hun personeel, aangezien deze werknemers gewend waren geraakt aan het leven met tijdelijke werkloosheid. Er waren echter ook veel horeca- en cateringbedrijven afhankelijk van flexibele arbeidskrachten die juist wel enthousiast waren om weer aan het werk te gaan. Deze werden namelijk niet op tijdelijke werkloosheid geplaatst en voor hun bood dit dan immers weer een welkome mogelijkheid tot extra inkomsten.

Daarnaast moet de bewering over de opkomst van e-commerce worden weerlegd. Hoewel Beckers et al. (2021) suggereerden dat de COVID-19-crisis zou leiden tot een grotere adoptie van e-commerceplatforms. Dit zou enerzijds plaatsvinden doordat ondernemers zich aansluiten bij grote ketens zoals JustEat en Deliveroo. Anderzijds werd in de literatuur ook gesuggereerd dat er een individuele opkomst van e-commerceplatforms zou zijn, waarbij ondernemers individuele platforms zouden gebruiken om bestellingen te ontvangen. Uit de reacties van de respondenten blijkt echter dat dit niet het geval is. Zij geven aan dat e-commerce vaak niet past bij hun kernactiviteiten en dat hun doelgroep er niet geschikt voor is.

Wat betreft de steunmaatregelen van de verschillende overheden van ons land, blijkt uit de bevindingen dat veel respondenten voornamelijk gebruik hebben gemaakt van het overbruggingsrecht namelijk het vervangingsinkomen, de sluiting- en ondersteuningspremies en het plaatsen van personeel op tijdelijke werkloosheid. Daarnaast hebben ze geprofiteerd van de verlaagde btw-regel van 6%. Het viel wel op dat de respondenten enkel deze steunmaatregelen hanteerden en geen andere uitstel van betalingen aanvaardden. Respondenten waren zich namelijk bewust dat ze hoogstwaarschijnlijk sommige voordelen in de toekomst zouden moeten terugbetalen. Ondanks dat ze wisten dat het uitstel van kosten slechts tijdelijk zou zijn en hoogstwaarschijnlijk zwaar belast zou worden, waren ze toch bereid om gebruik te maken van deze steunmaatregelen om hun financiële situatie te verbeteren.

De bevindingen van dit onderzoek vertonen opmerkelijke afwijkingen ten opzichte van de dominante literatuur met betrekking tot het mentale welzijn van ondernemers tijdens de COVID-19-crisis. Traditioneel wordt in de literatuur benadrukt dat ondernemers voornamelijk te maken krijgen met gevoelens van angst en stress, die kunnen leiden tot depressieve symptomen. De respondenten van dit onderzoek meldden echter dat hoewel ze aanvankelijk angst en stress ervaarden, dit beperkt was tot de beginperiode van de crisis, gekenmerkt door onzekerheid en financiële stress. Bovendien ondervonden ondernemers gedurende de crisis wel stress in verband met de aanpassingen die ze

voortdurend moesten doorvoeren in hun bedrijfsvoering vanwege nieuwe maatregelen. Niettemin bleef deze angst en stress wel beperkt door de opkomende steun van de overheid die geïmplementeerd werd enkele maanden later. Bovendien beschikten de meeste respondenten al over voldoende eigen vermogen en een eigen pand, waardoor ze geen aanzienlijke kosten hoefden te dragen. Hierdoor werd de financiële stress afgeremd en leidde de situatie niet tot psychische problemen of een opkomend negatief welzijnsgevoel.

Met behulp van het Job Demands-Resources (JDR) model kunnen de negatieve effecten op het mentale welzijn tijdens de COVID-19-crisis, zoals beschreven in de literatuur, weerlegd worden. Dit model suggereert namelijk dat hoge werkgerelateerde eisen, zoals het aanpassen van de bedrijfsvoering aan de opgelegde maatregelen, stress met zich mee kunnen brengen, wat vermoeidheid en psychische problemen tot gevolg kan hebben. Deze negatieve effecten kunnen echter gecompenseerd worden door voldoende energiebronnen. Binnen de context van dit onderzoek kunnen energiebronnen worden gezien als familiale steun, steun van het personeel en klanten, en voldoende rustmomenten. Respondenten gaven dan ook aan tijdens de afgelegde interviews dat zij konden rekenen op een sterk team en dat ook hun familie, vrienden en klanten hen te allen tijden ondersteunden. Daarnaast hadden ondernemers gedurende de COVID-19-crisis beperkte werkuren, waardoor ze voldoende tijd hadden om hun energie weer op te laden. In die tijd konden ze terug tijd doorbrengen met hun gezin en vrienden, wat gevoelens van geluk stimuleerde. Deze energiebronnen droegen bij aan het bevorderen van het positieve welzijn van ondernemers tijdens de COVID-19-crisis.

Het JDR-model wordt niet alleen beïnvloed door energiebronnen, maar ook door twee modererende variabelen. De eerste modererende variabele die van invloed was op de stress van ondernemers tijdens de COVID-19-crisis, is de geboden overheidssteun. Deze steun heeft ervoor gezorgd dat de financiële stress van ondernemers verminderde, omdat het gevoel van financiële zekerheid werd gestimuleerd. Veel respondenten beschikten echter al over voldoende financiële middelen en de overheidssteun was voor hen een welkome extra, waardoor ze hun levensstijl konden handhaven zonder hun spaargeld aan te spreken. Dit gevoel stimuleerde dan ook weer het positieve welzijn.

De andere modererende variabele die een aanzienlijke invloed had in het JDR-model, is de veerkracht van ondernemers. Respondenten toonden veerkracht en reageerden voornamelijk actief op de situatie. Ze gebruikten probleemgerichte copingstrategieën om de situatie aan te pakken en bleven actief bezig. Dit zorgde er enerzijds voor dat ze geen tijd hadden om te piekeren, waardoor gevoelens van angst en verdriet werden verminderd. Daarnaast stimuleerde hun actieve reactie op de crisis de ontwikkeling van ondernemersvaardigheden, wat resulteerde in een toename van het eudaimonisch welzijn en daarmee het bevorderen van het positieve welzijn.

Het JDR-model kan dus gebruikt worden op het terugkerend standpunt van negatief welzijn binnen de literatuur te weerleggen en benadrukt de unieke bevindingen van dit onderzoek, waarbij ondernemers tijdens de COVID-19-crisis positieve welzijnservaringen hebben opgedaan.

Beperkingen

Het is essentieel om de beperkingen van dit onderzoek op te merken. Ten eerste is het belangrijk op te merken dat de resultaten gebaseerd zijn op zelfrapportage door de respondenten, wat kan leiden tot een zekere mate van vertekening. Respondenten kunnen beïnvloed worden door sociale wenselijkheid en kunnen geneigd zijn om bepaalde antwoorden te geven die als sociaal acceptabel of gunstig worden beschouwd. Hierdoor kan de validiteit van de resultaten enigszins worden beïnvloed. Daarnaast kan er sprake zijn van een selectiebias in dit onderzoek. Het is mogelijk dat bepaalde groepen ondernemers, met name degenen die het zwaarst getroffen zijn door de COVID-19-crisis, minder geneigd waren om deel te nemen aan het onderzoek. Dit kan resulteren in een niet-representatieve steekproef en beperkingen opleggen aan de generaliseerbaarheid van de bevindingen. Het is belangrijk om voorzichtig te zijn bij het generaliseren van de resultaten naar de bredere populatie van horeca- en cateringuitbaters.

Een andere beperking van dit onderzoek is de beperkte steekproefomvang en geografische focus. Het onderzoek is uitgevoerd met een specifieke steekproefomvang en op een specifieke geografische locatie, wat kan leiden tot een gebrek aan representativiteit. Het is belangrijk om rekening te houden met deze beperkingen bij het interpreteren van de bevindingen en het extraheren van algemene conclusies. Bovendien moet de mogelijkheid overwogen worden dat de respondenten mogelijk niet nauwkeurig en consistent konden herinneren aan specifieke gebeurtenissen, ervaringen of maatregelen tijdens de COVID-19-crisis, aangezien er enige tijd is verstreken sinds de periode waarop het onderzoek betrekking heeft. Dit kan leiden tot onnauwkeurigheden in de verzamelde gegevens en mogelijk invloed hebben op de betrouwbaarheid van de resultaten.

Aanbevelingen voor verder onderzoek

Uit het uitgevoerde onderzoek blijkt dat veerkracht een positieve bijdrage levert aan het bevorderen van het welzijn van ondernemers. Niettemin is er verder onderzoek nodig om de factoren die veerkracht beïnvloeden beter te begrijpen. Dit onderzoek kan zich bijvoorbeeld specifiek richten op persoonlijke eigenschappen van ondernemers, aangezien de bevindingen van de interviews suggereren dat ondernemers zelf persoonlijk de situatie probeerde om te vormen. Daarnaast is het van belang om ook andere factoren zoals sociale steun, copingmechanismen, mindset en aanpassingsvermogen te onderzoeken als belangrijke elementen die veerkracht kunnen bevorderen. Het is voornamelijk belangrijk dat deze specifieke kenmerken en vaardigheden bekeken worden zodat er gerichte trainingen kunnen georganiseerd worden om zo veerkracht van ondernemers te vergroten, waardoor zij beter in staat zijn om te overleven tijdens crisissituaties.

Bovendien kan het waardevol zijn om longitudinale studies uit te voeren om inzicht te krijgen in de langetermijneffecten van COVID-19-crisis op het mentale welzijn van ondernemers. Door bijvoorbeeld de geïnterviewde respondenten gedurende een langere periode te volgen, kan worden onderzocht hoe hun mentale welzijn zich ontwikkelt naarmate de crisis afneemt en de economische gevolgen zich ontvouwen. Een interessante bevinding uit het interview met respondent 2 was bijvoorbeeld dat zij aangaf dat het mentaal zwaarder werd na de crisis, omdat zij opnieuw creatieve

strategieën moest inzetten om klanten terug te winnen. Dit leidde tot frequente piekergedachten, vermoeidheid en een afname van haar mentaal welzijn.

Een alternatieve benadering is het onderzoeken van de effecten van de energiecrisis op het mentale welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector. In het onderzoek hebben verschillende respondenten aangegeven dat zij aanzienlijke uitdagingen hebben ervaren als gevolg van de stijgende kosten binnen de sector (respondenten 7 en 8). Naast de stijgende inkooprijzen hebben ondernemers te maken met een afname van het aantal consumenten dat zich de diensten kan veroorloven (respondent 4). Daarnaast heeft de federale regering maatregelen genomen om steun te verlenen in het kader van de energiecrisis, vergelijkbaar met de steunmaatregelen tijdens de COVID-19-pandemie (VLAIO, 2022). Het is interessant om te onderzoeken in hoeverre deze steunmaatregelen voldoende waren en de ondernemers daadwerkelijk hebben geholpen in deze uitdagende periode.

Ten slotte kunnen de bevindingen van dit onderzoek dienen als input voor het optimaliseren van toekomstige steunmaatregelen, gebaseerd op de aanbevelingen van de respondenten. Een geoptimaliseerde communicatieaanpak kan bijvoorbeeld bijdragen aan een effectievere implementatie van ondersteuningsinitiatieven. Door gebruik te maken van deze aanbevelingen en deze te integreren in het beleidsproces kan er een meer gerichte ondersteuning geboden worden aan ondernemers. Het benutten van deze inzichten kan daarnaast ook bijdragen aan het bevorderen van veerkracht, duurzaamheid en succes in tijden van uitdagingen en onzekerheid.

Conclusie

Dit onderzoek richtte zich op het onderzoeken van de relatie tussen overheidssteun en veerkracht en de impact ervan op het mentale welzijn van ondernemers in de horeca- en cateringsector tijdens de COVID-19-crisis. De resultaten toonden aan dat de mentale welzijnservaring van ondernemers eerder positief dan negatief beïnvloed werd. Deze bevindingen kunnen worden toegeschreven aan verschillende factoren.

Ten eerste droegen voldoende steunmaatregelen van de overheid bij aan het verminderen van financiële stress onder deze ondernemers. Hoewel de onzekerheid in het begin aanvankelijk leidde tot stress bij de ondernemers, werd dit gevoel snel verzacht door het steunbeleid van de overheid. Hoewel dit beleid dus eerst niet optimaal was, werd het gedurende de COVID-19-pandemie bijgeschaafd en zorgde het ervoor dat ondernemers financieel gerustgesteld werden. Deze maatregelen zorgden er namelijk voor dat zij beter konden omgaan met de economische uitdagingen die gepaard gingen met de crisis. Het gevoel van geruststelling bij de respondenten werd verder bevorderd door een solide eigen vermogen en het bezit van een eigen pand, wat bijdroeg aan hun gevoel van stabiliteit. Daarnaast droegen deze elementen bij aan het verminderen van financiële stress en het verbeteren van het mentale welzijn van ondernemers.

Ten tweede speelde de veerkracht van ondernemers een cruciale rol in hun welzijn. Door veerkrachtig te zijn, waren zij in staat om proactief aanpassingen te maken in hun bedrijfsvoering om te voldoen aan de geldende maatregelen. Zo slaagden zij erin om tijdens sluitingsperiodes bijvoorbeeld omzet te genereren door het hanteren van een afhaalprincipe. Bovendien bleek uit het onderzoek dat ondernemers hun veerkracht hierdoor versterkten, wat resulteerde in een toename van eudaimonisch welzijn.

Ten slotte ervoeren horeca- en cateringuitbaters over het algemeen een positieve welzijnservaring, omdat ze tijdens de crisis een soort van 'vakantie-ervaring' hadden. Dit bood hen de mogelijkheid om na jarenlang hard werken voldoende rust te nemen. Bovendien konden ze meer tijd doorbrengen met hun kinderen en andere familieleden, wat resulteerde in gevoelens van geluk met als gevolg een verhoogd positief welvaartsgevoel.

Dit onderzoek benadrukt het belang van overheidssteun en de veerkracht van ondernemers bij het bevorderen van een positieve welzijnservaring tijdens dergelijke uitdagende tijden. Het is essentieel dat overheidsinstanties zich bewust zijn van de impact van hun steunmaatregelen en beleidsbeslissingen op het mentale welzijn van ondernemers, en dat zij blijven streven naar een evenwichtige ondersteuning op financieel vlak.

Literatuurlijst

- Ahmed, A. E., Ucbasaran, D., Cacciotti, G., & Williams, T. A. (2022). Integrating Psychological Resilience, Stress, and Coping in Entrepreneurship: A Critical Review and Research Agenda. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 10422587211046542.
- Akkerman, R., Haijema, R., Kunz, M. C., de Leeuw, S., Nguyen, Q. V., Schellekens, H. A., & van der Stelt, G. M. (2021). Een supply chain resilience perspectief op de Nederlandse voedselketen tijdens de Corona crisis. TKI Dinalog-Dutch Institute for Advanced Logistics.
- Akula, S. C., & Singh, P. (2021). Impact OF covid 19 ON entrepreneurship: a SYSTEMETIC literature review. *International Journal of eBusiness and eGovernment Studies*, 13(1), 1-22.
- Bajkó, N., Fülöp, Z., & Pércsi, K. N. (2022). Changes in the innovation-and marketing-habits of family SMEs in the foodstuffs industry, caused by the coronavirus pandemic in Hungary. *Sustainability*, 14(5), 2914.
- Beckers, J., Weekx, S., Beutels, P., & Verhetsel, A. (2021). COVID-19 and retail: The catalyst for e-commerce in Belgium?. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62, 102645.
- Belghitar, Y., Moro, A., & Radić, N. (2022). When the rainy day is the worst hurricane ever: the effects of governmental policies on SMEs during COVID-19. *Small Business Economics*, 58(2), 943-961.
- Böhm, A. (2004). 5.13 theoretical coding: Text analysis in grounded theory. *A Companion to*, 270.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The lancet*, 395(10227), 912-920.
- Carstensen, L. L., Shavit, Y. Z., & Barnes, J. T. (2020). Age advantages in emotional experience persist even under threat from the COVID-19 pandemic. *Psychological Science*, 31(11), 1374-1385
- Chen, C. C., & Chen, M. H. (2021). Well-being and career change intention: COVID-19's impact on unemployed and furloughed hospitality workers. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 33(8), 2500-2520.
- Chong, C. H., & Yeo, K. J. (2015). An overview of grounded theory design in educational research. *Asian Social Science*, 11(12), 258.
- Clarke, V., & Braun, V. (2013). Successful qualitative research: A practical guide for beginners. *Successful qualitative research*, 1-400.
- Cubbon, L., Darga, K., Wisnesky, U. D., Dennett, L., & Guptill, C. (2021). Depression among entrepreneurs: a scoping review. *Small Business Economics*, 57(2), 781-805.
- Desson, Z., Weller, E., McMeekin, P., & Ammi, M. (2020). An analysis of the policy responses to the COVID-19 pandemic in France, Belgium, and Canada. *Health Policy and Technology*, 9(4), 430-446.

- Didier, T., Huneus, F., Larrain, M., & Schmukler, S. L. (2021). Financing firms in hibernation during the COVID-19 pandemic. *Journal of Financial Stability*, 53, 100837.
- Dörr, J. O., Licht, G., & Murmann, S. (2022). Small firms and the COVID-19 insolvency gap. *Small Business Economics*, 58(2), 887-917.
- FAO. (2020). Anticipating the impacts of COVID-19 in humanitarian and food crisis contexts. *Anticipating the Impacts of COVID-19 in Humanitarian and Food Crisis Contexts*, April.
- FEVIA. (2020). Belgische voedingsindustrie mikt op economisch herstel ondanks omzetverlies van 4 miljard euro. Geraadpleegd op 26 november 2022, van <https://www.fevia.be/nl/pers/belgische-voedingsindustrie-mikt-op-economisch-herstel-ondanks-omzetverlies-van-4-miljard-euro>
- FEVIA. (2021). Voedingsindustrie. Geraadpleegd op 22 januari 2023, van <https://www.fevia.be/nl/voedingsindustrie>
- Genkin Artem, & Mikheev Alexey (2020). INFLUENCE OF CORONAVIRUS CRISIS ON FOOD INDUSTRY ECONOMY. *Foods and Raw materials*, 8 (2), 204-215.
- Guberina, T., & Wang, A. M. (2021). Entrepreneurial Leadership Impact on Job security and Psychological Well-being during the COVID-19 Pandemic: A conceptual review. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 6(6), 7-18.
- Gursoy, D., & Chi, C. G. (2020). Effects of COVID-19 pandemic on hospitality industry: review of the current situations and a research agenda. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 29(5), 527-529.
- Kuckertz, A., & Brändle, L. (2021). Creative reconstruction: A structured literature review of the early empirical research on the COVID-19 crisis and entrepreneurship. *Management Review Quarterly*, 1-27.
- Liu, Y., Lee, J. M., & Lee, C. (2020). The challenges and opportunities of a global health crisis: the management and business implications of COVID-19 from an Asian perspective. *Asian Business & Management*, 19(3), 277-297.
- Mudrak, J., Zabrodska, K., Kveton, P., Jelinek, M., Blatny, M., Solcova, I., & Machovcova, K. (2018). Occupational well-being among university faculty: A job demands-resources model. *Research in Higher Education*, 59, 325-348.
- Newman, A., Obschonka, M., & Block, J. (2022). Small Businesses and Entrepreneurship in Times of Crises: The Renaissance of Entrepreneur-Focused Micro Perspectives. *International Small Business Journal*, 40(2), 119-129.
- Papaoikonomou, E., Segarra, P., & Li, X. (2012). Entrepreneurship in the context of crisis: Identifying barriers and proposing strategies. *International Advances in Economic Research*, 18(1), 111-119.
- Patzelt, H., & Shepherd, D. A. (2011). Negative emotions of an entrepreneurial career: Self-employment and regulatory coping behaviors. *Journal of Business venturing*, 26(2), 226-238.

Philippejaspers. (z.d.). Gratis psycholoog voor zelfstandige. Geraadpleegd op 30 november 2022, van <https://www.philippejaspers.be/gratis-psycholoog-voor-zelfstandigen>

Portzky, M., Wagnild, G., De Bacquer, D., & Audenaert, K. (2010). Psychometric evaluation of the Dutch Resilience Scale RS-nl on 3265 healthy participants: a confirmation of the association between age and resilience found with the Swedish version. *Scandinavian journal of caring sciences*, 24, 86-92.

Ryff, C. D. (2019). Entrepreneurship and eudaimonic well-being: Five venues for new science. *Journal of business venturing*, 34(4), 646-663.

Sadiku, M. N., Musa, S. M., & Ashaolu, T. J. (2019). Food industry: an introduction. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 3(4), 128-130. <https://link.springer.com/article/10.1007/s12571-018-0841-0>

Schaufeli, W., & Taris, T. (2013). Het Job Demands-Resources model: overzicht en kritische beschouwing. *Gedrag & Organisatie*, 26(2).

Skare, M., & Riberio Soriano, D. (2022). Explaining COVID-19 shock wave mechanism in the European service industry using convergence clubs analysis. *Service Business*, 16(2), 283-307.

Stephan, U., Rauch, A., & Hatak, I. (2022). Happy entrepreneurs? Everywhere? A meta-analysis of entrepreneurship and wellbeing. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 10422587211072799.

Torrès, O., Benzari, A., Fisch, C., Mukerjee, J., Swalhi, A., & Thurik, R. (2022). Risk of burnout in French entrepreneurs during the COVID-19 crisis. *Small Business Economics*, 58(2), 717-739.

UNIZO. (mei 2021). Welzijn van zelfstandige ondernemers tijdens COVID. Geraadpleegd op 24 januari 2023, via https://www.unizo.be/sites/default/files/210628_welzijn_zelfstandige_ondernemers_corona_eenjaarlater_2.pdf

Van Hal, G. (2015). The true cost of the economic crisis on psychological well-being: a review. *Psychology research and behavior management*, 8, 17.

VLAIO. (December 2021). Evaluatie coronamaatregelen VLAIO. Geraadpleegd op 25 januari 2023, van <file:///C:/Users/Eigenaar/Downloads/Eindrapport%20Evaluatie%20Coronasteunmaatregelen%20VLAIO.pdf>

VLAIO. (z.d.). Hoe overleef ik als ondernemer tijdens een crisis? Geraadpleegd op 25 januari 2023, van <https://www.vlaio.be/nl/begeleiding-advies/moeilijkheden-overwinnen/moeilijkheden/hoe-overleef-ik-als-ondernemer-tijdens>

VLAIO. (1 juli 2022). Tijdelijke werkloosheid wegens overmacht (coronavirus-oorlog Oekraïne). Geraadpleegd op 25 januari 2023, van <https://www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/subsidi databank/tijdelijke-werkloosheid-wegens-overmacht-coronavirus-oorlog>

VLAIO. (18 december 2022). Vlaamse steun voor ondernemers (crisis). Geraadpleegd op 30 november 2022, van <https://www.vlaio.be/nl/subsidies-financiering/subsidiedatabank/vlaamse-steun-voor-ondernemers-crisis>

Wiklund, J., Nikolaev, B., Shir, N., Foo, M. D., & Bradley, S. (2019). Entrepreneurship and well-being: Past, present, and future. *Journal of business venturing*, 34(4), 579-588.

Xu, Z., & Jia, H. (2022). The influence of COVID-19 on entrepreneur's psychological well-being. *Frontiers in psychology*, 12, 6409.

Zhou, J., Park, J. G., & Li, Y. (2022). Achieve a better shape of life: how entrepreneurship gears up life-time well-being. *International Journal of Manpower*.